

TÜRK KIZILAYI TARİH DİZİSİ

Türk Kızılayı, Türk halkının dünyaya uzattığı merhamet eli olarak yaklaşık bir buçuk asırdır ulvi bir görevi büyük bir özveri ile yerine getirmektedir. Kurulduğu 1868 yılından bu yana halkımızın ve özellikle yakın coğrafi komşularımızın başına gelen her türlü felakette görev alan ve tarihe tanıklık eden Türk Kızılayı,maalesef bu tanıklığını ilgililere ve yeni nesillere taşıyacak çalışmaları ihmal etmiştir.

Elbette ki yapılan her türlü yardım çalışmasının yazışmaları Türk Kızılay arşivlerindeki yerlerini almıştır. Ancak bu çalışmaları arşivlerden kurtarmak ve yardımlaşma duygusunun cisimleşmiş hali olan Türk Kızılay'ını anlatacak eserler haline getirmek bizler için tarihi bir görev olmuştur.

Bu görevi yerine getirebilmek amacıyla bir çalışma başlatılmıştır. Türk Kızılayı Kitaplığı olarak adlandırılan bu çalışmada ilk olarak Kızılay'ımızın tarihine ışık tutaca belgelerin kitaplaştırılması hedefleştirilmiştir. Zaman içinde ise güncel çalışmalar kitaplaştırılacaktır. Türk Kızılayı, tarihi tanıklığıyla dünün daha iyi anlaşılmasında, bugünün bu bilgiler ışığında değerlendirilmesinde ve geleceği planlarken ulusumuzun geçirdiği acılı sürecin bilinmesinde büyük yarar görmektedir.

Türk Kızılayı Kitaplığı serisinin oluşumuna fikirleri ve emekleriyle destek veren herkese teşekkürü bir borç biliriz.

TÜRK KIZILAYI'NIN KURUCUSU: DR. ABDULLAH BEY

HAZIRLAYAN SEFA SAYGILI

YAPIM RIHTİM AJANS&YAYINEVİ • (0312) 441 61 31

KAPAK TASARIM BELGİN DURUYÜREK

MİZANPAJ EDİZ ÇALIŞKAN

TASHİH ASİYE KOMUT

BASKI ve CİLT ÖZEL MATBAASI • (0312) 230 66 03

1. BASKI, ANKARA, 2010

ISBN 978-605-5599

TÜRKİYE KIZILAY DERNEĞİ

ATAÇ-1 SOKAK NO: 32 YENİŞEHİR/ANKARA

TEL: +90 312 430 23 00 • FAX: +90 312 430 01 75

<http://www.kizilay.org.tr> • info@kizilay.org.tr

**TÜRK KIZILAYI'NIN
KURUCUSU:
DR. ABDULLAH BEY**

TÜRK KIZILAYI YAYINLARI

İçindekiler

Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey • **9**

Macarlı Dr. Abdullah Bey (Karl Eduard Hammerschmidt) ve Türkiye'deki Çalışmaları • **18**

Şimdiye Kadar Bilinmeyen Kaynaklar Işığında Dr. Macarlı Abdullah Bey'in Tababete ve Kızılay'ın Kuruluşuna Katkıları • **30**

Kızılay'ın Kurucusu Bilim Adamının Mezarı Kayıp • **51**

Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey (1800 - 1874) • **58**

Dr. Abdullah Bey ve İlk (Ve Son) Doğa Tarihi Müzemiz • **66**

Kızılay'ın Kuruluşundaki Yazışmalar • **69**

Carl Eduard Hammerschmidt • **78**

Karl Eduard Hammerschmidt Alias Abdullah Bey A Hungarian and Turkish Physician in the 19th Century • **81**

Hilâl-i Âhmer'in Kuruluş Belgesi Taahhüname • **87**

Dr. Abdullah Bey Hakkında Literatür • **91**

Önsöz

Macarlı Dr. Abdullah bey Osmanlı' ya iltica etmiş ve ülkemize büyük hizmetlerde bulunmuştur. Türkiyenin ilk doğa bilimleri müzesini kurmuş; jeoloji, mineroloji ve paleontoloji alanlarında önemli çalışmalar yapmış; Türk tıp zoolojisine büyük katkılarda bulunmuş; anestezi alanında dünyanın ilklerinden olmuş; tıp fakültesinde öğretim üyeliği yanında Kırım ve Suriye başta olmak üzere çeşitli eyaletlerde askeri hekimlik yapmıştır.

Türk Kızılayı' nın da kurucusu olan çok yönlü bilim adamı ve askeri hekim Abdullah Bey' i rahmet ve minnetle anıyoruz.

Türk Kızılayı Genel Başkanı
Tekin KÜÇÜKALİ

TÜRK KIZILAYI'NIN KURUCUSU: DR. ABDULLAH BEY

Kızılay'ın Kuruluşunun İlk Fiili Adımları

Türkiye'de Kızılaycılığın kurulmasında ilk fiili adımı atan Macar asıllı bir Osmanlı albayı olan Dr. Abdullah Bey olmuştur.

Osmanlı hükümeti bu zatı, "1867 Paris Sergisi"ne delege olarak göndermişti. Abdullah Bey, sergi münasebetiyle Paris'te toplanan Milletlerarası Sıhî Yardım Komitesi'ne katılmış, Türkiye'nin daimî temsilciliğine seçilmiştir. Kendisine, 19 eylül 1867 tarihinde Milletlerarası Yardık Komitesi Başkanlığı'ndan, Osmanlı imparatorluğu içinde yaralılara yardım derneği kurulması için vekâlet de verilmiştir.

Abdullah Bey, Paris'ten döndükten sonra yaptığı teşebbüslerde karşısına iki engel dikilmişti: Haça karşı duyulan antipati ve ordu çevrelerinden gelen güvensizlik. Abdullah Bey bu sert tepkilere rağmen yılmadan çalıştı ve neticede Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa'nın himayesini sağladı. Devrin hükümdarı Sultan Aziz ve Pertevniyal Vâlide Sultan da teşebbüsle ilgilenerek, himaye ve teşviklerini esirgemediler. Böylece, ilk adım atılmış oldu. Kurulan ilk derneğe, ilk hamlede 43'ü doktor olmak üzere 66 üye kaydedildi. Ancak çok geçmeden 22 ağustos 1864 tarihli diplomatik Cenevre Sözleşmesi'ne imza koymanın yeterli olmayacağı, fiilen de harekete geçmenin kaçınılmazlığı açıkça anlaşılmıştı.

Kızılay'ın Kuruluşu

Bu gayretler neticesinde Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa'nın hi-mayesinde ve Osmanlı Orduları Askerî Sağlık Servisleri Umumî Müfettişi Marko Paşa'nın fahrî başkanlığında ve albay Dr. Abdullah Bey'in geçici genel sekreterliğinde olmak üzere bir komite kuruldu. Buna ait protokol de 11 haziran 1868 tarihinde imzalanarak ilgili devletlerin üye derneklerine tamim edilmek üzere Cenevre'deki merkeze de gönderildi.

Protokolun imzasına rastlayan 11 haziran 1868 tarihi, Türkiye'de Kızılaycılığın fiilen kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir.

Taahütname için bir de komisyon teşkil edildi. Statüyü hazırlayacak ilk tarihî komisyonun üyeleri şunlardı:

Dr. Salih Bey, Dr. Mavrosayin, Dr. A. de Castro.

Cemiyetin ilk toplantısından sonra bir yandan geçici yönetim kurulu oluşurken, bir yandan da kuruma nizamname hazırlayacak bir komisyon kuruldu. Öte yandan, Avrupa'da devlet başkanlarının Kızılhaç'a verdikleri önem göz önüne alınarak, Sultan Abdülazizi'in yanısıra, annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın da bu kuruluşu desteğini sağlandı.

İlk toplanan heyetin geçici idare kurulunu da şu zevat teşkil etmiştir:

Reis : Dr. Marko Paşa
Reis vekili : Dr. Mongeri
Umumî Kâtip : Dr. Abdullah Bey
Kâtip Yardımcısı : Dr. Lionides
Veznedar : Charles Curtis

Abdullah Bey, geçici komitenin taahhütname ve kurucular listesini “*Milletlerarası Yaralılara Yardım Dernekleri Yüksek Komitesi Başkanlığı*”na 20 haziran 1868 tarihli bir mektupla gönderdi. Daha sonra, hazırlanan tüzük incelenip onaylanmak üzere hükümete sunuldu.

Tüzük, mütalâası alınmak üzere evvelâ Bâbiseraskerî'ye gönderilir. Ne yazık ki bu makam, teşebbüsü, “*sivillerin askerlik işlerine karışması*” olarak nitelemişti. Bu mütalâa üzerine hükümet de çekingen davranınca bu ilk teşebbüs bu noktada duraklayıp kaldı.

Bu arada Kızılaycılığın en büyük kaybı da bu fikrin Türkiye'deki bayraktarı Albay Abdullah Bey'in 1874 yılında hayata gözlerini kapaması oldu.

Abdullah Bey'in kaybına, haça karşı duyulan alerji ve cemiyetlere karşı ürküntü de eklenince dernek, hiçbir fiilî harekette bulunmadan faaliyetini tatil etmeye mecbur oldu.

Yeniden Diriliş

93 Harbi'nde hasta ve yaralı savaşçıların milletlerarası bu derneklerden üye devletlere yapılan büyük yardıma karşılık Türkler'in pek az faydalanabildiğini görenler, Kızılaycılığın büyük önemini takdir edebildiler.

İlk olarak “*Cemiyet-i Tıbbiye-i Şâhâne*” üyelerinden Dr. Peştemalcıyan Efendi temaslara geçti. Zamanın sadrâzamı Rüşdü Paşa'nın da himayesini sağlayarak “*Mecrûhîn ve Zuafây-ı Askeriye İmdat ve Muayenet Cemiyeti*” nin resmen kurulması için faaliyete girişti. Bu maksatla Mekteb-i Tıbbiye ile hükümet dairelerinden, tıbbî ve sıhhi cemiyetlerden üyeler temin ediliyordu. Bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra ilk toplantı 13 ağustos 1876 tarihinde tıbbiye salonunda Marko Paşa'nın başkanlığında yapıldı.

Bu toplantıda ilk kabul edilen, kızıl haç yerine kızıl ay işareti kullanılması oldu. Bir yandan da beyaz zemin üzerine kırmızı hilâl işaretinin tescili için Cenevre'deki umumî merkez delâletiy-le bütün devletlere müracaat edildi.

İlk Resmi Toplantı

Bu siyasî yazışmalar devam ederken, derneğin tüzüğü tanzim edilerek Bâbüalî'ye takdim edilmişti. Haç yerine “hilâl” in amblem olarak alınacağı hakkındaki karar üzerine harbiye nezareti, hükümet namına nizamnameyi kabul ve tasdik etti. Devletlerin çoğu, bilhassa o tarihte harp halinde bulunduğumuz Rusya da Hilâliahmer (Kızılay) amblemini kabul ettiğini bildirdi.

Derneğin bütün kurucuları 14 nisan 1877 tarihinde toplanarak idare heyeti seçimini yaptılar. Bu toplantıya da Marko Paşa başkanlık etti. Dernek ikinci toplantısını 19 nisan 1877 tarihinde yapmıştır. Bu toplantıda da “*Mecrûhîn ve Zuafây-i Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti*” adı, “*Hilâliahmer Cemiyeti*”ne çevrildi.

Tekrar Duraklama

“*Hilâliahmer*” in bu hızlı ve verimli gelişmesi Ruslar'la barış andlaşması imza edildikten sonra durmuş, artan para Osmanlı Bankası'na yatırılmış, dernek yeniden dağılmış ve eski uykusuna dalmıştır.

Derneğin bu defaki uykusu 20 yıl kadar sürmüştür. Ta, 1897 Yunan muharebesine kadar. Harp patlak verir vermez alelacele faaliyete geçilmiş, sağ kalanlardan üye seçimleri yapılmış, ve-fat edenlerin yerine yenileri getirilmiştir. Derneğe, eski heyetin ikinci reisi Nuriyan Efendi başkanlık etmiş ve savaşta faydalı olmuştur. Fakat Yunan harbi sona erer ermez dernek faaliyetine ye-

niden son vermiş veya verdirilmiş, Meşrutiyet'in ilânına kadar hiçbir çalışma eseri göstermemiştir.

Meşrutiyet Devri

1908 Meşrutiyetinin ilânından sonra Hilâlihmer Cemiyeti de hatıra gelmiş, teşebbüslere geçilmiştir. Bu teşebbüsün başında Dellasuda Faik Paşa vardır. Paşa, etrafına topladığı idealistlerle derneği yeniden diriltmek için bir hayli gayret sarf etmiş, fiilen kurmaya muvaffak olamamıştır. Bununla beraber derneği yeniden diriltmek için gerekli zemini hazırlamış ve olgunlaştırmıştır.

1911 yılında ise eski hariciye nazırı ve Paris Sefiri Rifat Paşa'nın refikasının ortaya atıldığını görüyoruz. Bu müteşebbis hanımefendi, kendi insiyatifiyle bir heyet teşkil ederek bu hayır kurumu namına kısa zamanda beş bin altın toplamaya muvaffak olmuştur.

Son ve Kesin Kuruluş

Hilâlihmer fikrinin yeniden dirilmesi uğrunda bu Türk hanımının tek başına öncülük yapması birçok çevrelerin uyanıp harekete geçmesi için güzel bir örnek teşkil etmiştir. Çalışmalar yeniden hızlanmış, Besim Ömer, Esad, Mehmed Ali, Ali Galib, Kasım, İzzeddin Beyler'le, Hariciye Nezareti Umur-i Siyasiye Müdürü Salih Bey'den teşekkül eden komisyon, Besim Ömer Paşa'nın evinde yaptığı müteaddit toplantılar neticesinde bir tüzük hazırlamış ve bu tüzük Şûrây-ı Devlet tarafından onaylanmıştır.

Dernek, sağladığı yüz müessis üye ile ilk toplantısını 20 nisan 1911 tarihinde Tokatlıyan Oteli salonunda yapmıştır. Sadrâzam Hakkı Paşa'nın açış nutkundan sonra yapılan oylamada Hakkı

Paşa başkanlığa, 30 kişi de umumî merkez üyeliğine seçilmiştir. Devrin padişahı Sultan Reşad derneği himayesinde almış, veliahd Yusuf İzzeddin Efendi de yeniden canlanan HilÂLIAHMER Cemiyeti'nin fahrî başkanlığını deruhde etmiştir.

Bundan sonra çeşitli devirlerde faaliyetini aksatmadan devam ettirmiştir.

1864 Cenevre Sözleşmesine Türkiye 1865 tarihide imza koymuştur. Türkiye'ye kıyasla Rusya 3, Romanya 10, Amerika 20, Japonya 22, Almanya 42 yıl gecikerek bu sözleşmeyi imza etmişlerdir.

Türkiye'de yaralı ve hasta askerlere yardım cemiyetinin kuruluşu 1868'dir. Bu tarih Kızılay'ın kuruluş yılı olarak kabul edilmiştir.

Cenevre Sözleşmesi'nin tarihi (1865) başlangıç tutularak diğer bazı devletlerin kaç yıl sonra yurtlarında bu dernekleri kurmuş olduğunu da inceleyelim: Romanya 12, Yunanistan 13, Macaristan 17, Bulgaristan 21, Japonya 23 yıl sonra bu dernekleri ancak kurabilmişlerdir ki Türkiye, bütün aksamalara rağmen bu insani hamlede başta gelen devletler arasındadır.

Dr. Abdullah Bey (Karl Eduard Hammerschmidt)

Avusturya-Macaristan imparatorluğu 19.y.y. Avrupası'nın en büyük devletlerinden biri idi. Çok uluslu yapıya sahip olup, Habursburg Hanedanı tarafından yönetiliyordu. Habursburg'ların en büyük korkusu 1789'da Fransız İhtilali ile dünya gündemini işgal eden Ulusçuluk Hareketleri idi. Çağın yükselen değeri olan ulusçuluk çok uluslu devletler için yıkım olarak kabul ediliyordu. Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Çarlık Rusyası hep bu ulusçu eylemleri imparatorluk hukuku açısından

tehlikeli buluyorlardı. Avrupayı kasıp kavuran ulusçu hareketler 1830'da Liberal Ayaklanma olarak başladı. 1848'de ise Özgürlükçü ve Ulusçu akım olarak devam etti. Kimi Avrupa ülkeleri ulus bazında özgürlükçü akımların ışığında yeniden yapılanırken Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bu yeni akıma direniyordu.

İşte kahramanımız Abdullah Bey'in öyküsü bu yıllarda başlar. O 1800 yılında Kral Eduard Hammerschmidt olarak Viyana'da doğdu. Öğrenimini Viyana Akademisinde yaptı. Mineroloji, Jeoloji ve Fosil Bilim Dalında uzman olan Karl Eduard, Viyana'da bir de Ziraat Dergisi çıkarmaya başladı. Akademik çevrelerde sözüne başvuru, ilimine güvenilen saygın bir kişilik geliştirdi.

1848'de Macaristan'da Kont Koşot'un önderliğinde başlayan Macar Ulucçu eylemlerinin yanında yer aldı. Avusturya, Macaristan'da başlayan ayaklanmayı çok kanlı bir şekilde bastırarak Kont Koşot'u ve dava arkadaşlarını idam ettirirken 30 tane Macar, Osmanlı Devleti'ne sığındılar. Bunlar arasında bizi yakından ilgilendiren iki tanıdık isim vardır. Biri İstanbul Divan Edebiyatının ünlü kadın ozanlarından Şair Nigar'ın babası Macar Osman, diğeri ise Karl Eduard idi.

Macar hükümeti bu otuz kişiyi Osmanlı Devleti'nden resmen istedi. Osmanlı Devleti ise İngiliz elçisi Palmerston'a durumu bildirdi. Bu olayda İngilizler, Osmanlı'ların yanında olacağını söylediler. Böylece Osmanlı Devleti'de otuz kişiyi siyasi mülteci olarak kabul etti.

İngiltere 13. yüzyılda ilan edilen Manga Carta'dan bu yana parlamenter düzene ve ulusçuluğa yatkın olduğundan İngiliz kamuoyunda bu tür eylemler hep kabul görüyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin bu jesti İngiltere tarafından büyük bir hayranlıkla ve taktirle karşılandı. O kadar ki Oxford Üniversite öğ-

rencileri Osmanlı Büyükelçisinin arabasını çeken atları açarak arabayı kendileri taşıdılar.

Tüm Londra halkı büyükelçiyi çiçek ve konfeti yağmuruna tuttu. Bu olay Avrupanın ulusçu çevrelerinde Osmanlı saygınlığı artmış oldu.

Bu mültecilerin içinde bulunan Karl Eduard İslam dinini kabul ederek Abdullah ismini aldı. Osmanlı Devleti Abdullah'ı önce kaymakam (yarbay), sonra da kolonel (albay) rütbesine terfi ettirdi.

Abdullah, İstanbul Mekteb-i Tıbbiyesinde Jeoloji ve Mine-roloji (Tabakatül arz-ı vel maadiin) dersleri vermeye başladı. O yıllarda tıp okulunda Fransızca öğretim görülüyordu. Çok iyi Fransızca bilen Abdullah Bey öğrenciler için mükemmel bir öğ-retmendi. Zaman zaman Boğaziçinde öğrencilerine ilmi geziler düzenlerdi. Bu gezilerin sonunda Boğaziçinin Devonien bir arazi yapısı olduğunu tesbit etti. Bu arada o güne kadar bilinmeyen çok yeni bir fosil buldu. Bilim dünyasında Trilobites Abdullahi adı ile tanınan bu fosil kısır, kabuklu, artroport cinsinden bir hayvana aitti. Halen onun adı ile anılmaktadır.

Abdullah Bey İstanbul'da Mektebi Tıbbiyeye bağlı bir doğal tarih müzesi de kurmayı başardı. Bu müze daha sonra Fen Fakültesi Jeoloji Bölümü'ne devredildi. Fakat büyük Vefa Yangını sırasında bu müze de tamamen yokoldu. Yine Abdullah Bey bir Jeoloji ve Mineroloji kitabı yazdı. Bu kitap İbrahim Lütfü Paşa tarafından Türkçeye çevrildi.

Türk Kızılay Tarihinde Abdullah Bey'in unutulmaz bir yeri vardır. Avrupa'da Kızılhaç Teşkilatı kurularak Cenevre Sözleşmesi imzalanmıştı. Abdullah Bey, Osmanlı Devletinde de böylesi bir kurumun oluşmasına ve Osmanlıların da Cenevre Sözleşmesine imza atmasını istiyorlardı. Kendisine bu konuda, Mektebi Tıbbiye Nazırı Makro Paşa, Serdarı Ekrem Ömer Paşa, Kırmımlı

Öğretmen Dr. Aziz Bey, Veli Paşa ve Ethem Paşalar yardım ettiler. Böylece Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti adı ile uluslararası ilkeleri benimseyen İnsani Yardım Kuruluşu doğmuş oldu. Cemiyetin adı Cumhuriyet Döneminde büyük önderimiz Atatürk tarafından dil devrimi doğrultusunda KIZILAY olarak değiştirdi.

Abdullah Bey öldükten sonra Osmanlı Devleti onun Viyana'da yaşayan eşine emekli maaşı bağladı. Bu maaş 1928'de madamın ölümüne kadar devam etti. Hem Osmanlı, hem de Cumhuriyet yöneticileri Abdullah Bey'e duydukları vefa borcunu unutmamışlardır.

Kaynaklar

- 1- Kızılay'ın Yüzüncü Yıldönümü. Sadi Borak. Hayat Tarih Mecmuası. Sayı:5, Haziran 1968
- 2- Türkiye Kızılay Tarihine giriş. Dr. Orhan Yeniars. Kızılay Bayrampaşa Şubesi Yayını. İstanbul, 2000
- 3- Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a. Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ve Em. Öğr. Gör. Murat Uluğtekin. Kızılay Yayını, 2000

MACARLI DR. ABDULLAH BEY (KARL EDUARD HAMMERSCHMİDT) ve TÜRKİYE'DEKİ ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Ekrem Kadri UNAT

Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey, Türkiye'ye sadakatla ve özveriyle hizmet etmiş ve yurdumuzda yaşarken ve öldükten sonra büyük saygı görmüştür. Ankara'da Kızılay meydanında büstü dikilmiş, 1968'de resmini taşıyan özel bir pul çıkarılmış, ölümünün yüzüncü yılında adına bir tören tertip edilmiştir^(1,2,3,4).

Kendisini bugünkü toplantıda anma görevi bana verildiğinden dolayı mutluyum.

Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey'in Hayatı

Müslüman olmadan önceki adı Karl Eduard Hammerschmidt olan Abdullah Bey Viyana'da doğmuştur. Doğum tarihi bir kaynağa⁽⁵⁾ göre 1799, başka bir kaynağa⁽⁶⁾ göre 1800, daha başka bir yazıda⁽⁷⁾ 12 Haziran 1801'dir.

Abdullah Bey hukuk tahsil etmiş, doktorasını yaparak hukuk doktoru olmuş, bir avukatın yanında bir süre görev yaptıktan sonra Aşağı Avusturya İmparatorluğu Hukuk Dairesinde çalışmış, daha sonra Avusturya Kumandanlığında askeri bir vazifeye atanmıştır.

Hukuk işlerinden başka doğa bilimleri alanında da çalışmaya başlamış ve özellikle böcekler, bunların metamorfozu (başkalaşım) ve parazitleri ile uğraşmıştır. Bu alandaki başarısından dolayı İmparatorluk Leopold-Karolin Akademisine kabul edilmiş ve bu akademi onu Rösel II olarak adlandırmıştır. August Johann Rösel 18. yüzyılda böceklerin metamorfozu üzerine çalışmıştır. Hammercshmidt'in çalışmaları (Nova acta physico-medica naturae curiosorum)'a alınmıştır.

Böcek metamorfozu üzerine çok zengin bir koleksiyon hazırlamıştır.

1843 yılında iki arkadaşıyla birlikte (Allgemeinen Österreichlichen Zeitschrift für den Landwirth, Forstmann und Gärtner)'i yayınladı. Yazılarının bir kısmı doğa araştırmacısı Lorenz Öken'in yayınladığı Isis'in, bir kısmı da Wilhelm Haidinger'in çıkardığı (Naturwissenschaftlichen Abhandlungen)'in ciltlerinde bulunmaktadır.

Bizim kaynaklarımıza göre doğa bilimleriyle ilgisi arttıktan sonra Tıp da tahsil etmiş Tıp ve Cerrahide doktor da olmuştur.

Dr. Hammerschmidt Brunn, Graz, Laibach, Stutgart ve Viyana Ziraat dernekleriyle Müncih bahçecilik ve politeknik birliği, Londra ve Paris Entomoloji dernekleri, Erlangen Fizik ve Tıp sosyeteleri... gibi derneklere alınmıştır.

Dr. Hammerschmidt Viyana'da Ekim 1848 İhtilaline karışmıştır. Bu ayaklanma kanlı bir şekilde bastırılınca, Macar ordusuna geçerek hayatını kurtarmıştır. Transilvanya'nın savunmasına memur edilen Polonyalı Josef Bem ile birlikte Avusturyalılara karşı savaşmıştır. Her ne kadar önce bazı zaferler elde etmişler ise de, Polonya'da bir çok insanı öldürmüş olan Rusların Avusturyalılara yardıma gelmesiyle yenilmişler, 1849 yılı Temmuz ayı sonunda orduları yok olmuştur. Mağlupların öldürülmesi ve çeşitli işkencelere uğratılması başlamıştır. Osmanlı Devleti teh-

ditlere rağmen Macar ve Leh mültecilerini kabul etti. Bunlardan Lehler Halep'e, Macarlar Kütahya'ya yerleştirilmiştir. General Josef Bem Halep valiliğine tayin edilmiş, orada Müslüman olarak Murat adını almıştır. 16 Ekim 1850 de ölen Murat Paşa Halep'te gömülmüştür. 1929'de Lehler bu milli kahramanlarının kemiklerini Polonya'ya götürdüler.

Dr. Hammerschmidt İstanbul'a gelince tıp okuluna muallim olarak tayin edilmiştir, fakat Avusturya sefirliği kendisinin İstanbul'da kalmasını sakıncalı bulmuştur. Bunun üzerine Türk hükümeti onu Şam Askeri Hastanesi'ne albay tahsisatiyle atamıştır. Dr. Hammerschmidt Şam'da Müslüman olmuş ve Abdullah adını almıştır⁽¹⁾. 1855 yılında Kırım Harbinin bitmesine yakın olarak İstanbul'a çağırılmış, önce Gülhane ve daha sonra Haydarpaşa Hastanelerinde hekim olarak çalışmıştır.

Macarlı Dr. Abdullah Bey 1861 (Hicri 1278) yılında askeri hizmete Kaymakam (yarbay) rütbesiyle alınmıştır.

Macarlı Dr. Abdullah Bey İstanbul'a gelince ilim cemiyetleriyle temas kurmağa başlamıştır. Söz gelimi 1863 yılında kendisinin geliştirdiği bir mikrofotograf cihazını ve ayrıca bitkilerin saklanması için geliştirdiği bir yöntemi Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'ye bildirmiş ve bu iki buluşu incelemek üzere bir komisyon kurulmasını rica etmiştir. Bu amaçla G. Della-Suda, Mavrogeni ve Mühlig'den oluşan bir komisyon kurulmuştur. Dr. Abdullah Beyin bitki muhafazası ve sergileme yöntemi 1967 de Paris Kongresi'nde bronz madalya ile ödüllendirilmiştir.

Bu sıralarda İstanbul ve civarında entomoloji, paleontoloji ve jeolojiyle ilgili çalışmalarına ve bunların sonuçlarını bildirmeğe ve yayınlamağa başlamıştır.

Osmanlı Devleti Salnâmelerine göre 1867 yılında askeri rütbesi miralaylığa (yani albaylığa) yükseltilmiştir.

Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey 1870 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin doğa bilimleri müzesini organize etmek üzere buraya direktör olarak atanmış, 1872 de jeoloji ve mineroloji, 1873 de zooloji dersleri muallimi olmuştur.

Kendisinin yanına muavin olarak yüzbaşı Şakir Selim ve onun arkasından Hüseyin Remzi Efendiler atanmıştır. Bunların dışında Miralay Dr. Ali Raşit Bey ve patolojik anatomi muallimi muavini İbrahim Lütfü Efendi de yardımcı olmuştur.

Dr. Abdullah Bey 1874 yılı Ağustosunda Üsküdar- İzmit arasında yaptığı bir araştırma sırasında apopleksiyle (felç geçirerek) yıkılmış ve birkaç gün sonra 30 Ağustos 1874 de vefat etmiştir.

Macarlı Miralay Dr. Abdullah Beyin Türkiye'de iken yaptığı yayınlardan bizim bulabildiklerimiz şunlardır⁽⁹⁾:

1867. Notice sur une collection des fossiles devoniens du Bosphore. Bull. Soc. Géol. France, 11.24, S. 621, Paris

1867. Une note sur le devonien du Bosphore, C.R.A. 64: 1220, Paris.

1869. Faune de la formation devonienne de Bosphore de Constantinople G.M. d' Or. 12:184-188. (G.M. d'Or.: Gazete Médicale d'Orient).

1869. Sur la société de secours aux blessés millitaires de l'Empire Ottoman á Constantinople. G.M. d'Or. 13: 67-70, 92-93, 105-107 ve 124-128.

1869. Die Umgebung des Sees Kütschühchekmedje in Rumeilien, Verhandi. D. K.K. Geolog R.A.S. 263.

1870. Des fossile, du calcaire dévonien du Bosphore, G.M. d'Or. 14: 47-48, 78-79.

1870. Remarque géologique sur les calcaires dévonien du Bosphore. Boll. Del. R. Com. Geol. D'Italia, 1: 187-189. Roma.

1870. Remarques géologique sur les terrain de Brousse, le Mont Olympe, et le Mont Katirli, G.M. d'Or. 14: 94-95

1871. Du métamorphisme en général et en particulier du métamorphisme des roches. G.M. d'Or. 14: 1616-170 ve 171-184.

1871. Apercue général sur l'anthropologie et l'histoire de l'état préhistorique du genre humain. G.M. d'Or. 15: 17-46 ve 49-61.

1872. Sur la société de secours aux blessés militaires. G.M. d'Or. 15: 81-93.

1872. Etudes geologique sur le Bosphore. La faune fosilse de la localité "Balta-Liman". G.M. Or. 16: 89-94 ve 101-103.

1872. Etudes géologiques sur les environs de Constantinople Yarym Bourgas, Macri Keuy, Saray-Keus, G.M. d'Or. 16: 144-149, 172-175 ve 186-189.

1873. Cours élémentaire de la géologie. G.M. d'Or. 6: 172- 175.

1873. Rapport sur le troisième Congrès Médicale International á Vienne, G.M. d'Or. 16: 132-134.

1874. Notices sur les hôpitaux civils de Constantinople. G.M. d'Or. 18: 35-38, 115-121, 141-142 ve 174-179 (Zoéros ve Mordtmann ile birlikte).

Macarlı Dr. Abdullah Beyin Türkiye'deki Hizmetleri

Bunları başlıca 5 gruba ayırmak mümkündür:

1- **Kızılayın Kuruluşu:** Bilindiği üzere, 22 Ağustos 1864 de Cenevre anlaşmasıyla Harp Yaralılarına Yardım Derneği kurulmuş, 5 Temmuz 1865 de Osmanlı İmparatorluğu da bu anlaşmayı

imzalamıştır. Buna rağmen Türkiye’de bu alanda hiçbir faaliyet başlamamıştır^(4, 10,11).

1867 Paris Dünya Sergisinde, Uluslararası Harp Yaralılarına Yardım Derneği Kongresi toplanmış, 22 Ağustos 1864 Cenevre Anlaşması tadil edilmiş ve Sergide Osmanlı İmparatorluğu delegesi olan Dr. Abdullah Bey bu uluslararası dernek toplantılarına da katılmış ve bu derneğin Osmanlı İmparatorluğuna sağlayacağı yararları inanmış, Paris Konferansının başkanlığı ve ayrıca Cenevre Uluslar arası Yüksek Merkez Komitesi tarafından bu kuruluşun faaliyetlerini Türkiye’ye yerleştirmekle görevlendirilmiştir.

Abdullah Bey Türkiye’de bu işi başarmak için bütün gücüyle çalışmaya başlamış, fakat yaptığı temaslar ve girişimler sonuç vermeyince Serdar-ı Ekrem (Başkumandan) Ömer Lütfi Paşa’ya başvurmuştur. Bunun işi benimsemesi ve zamanının Sağlık İşleri Genel Müfettişti ve Padişahın Başhekimi olması dolayısıyla en nüfuzlu sağlık âmiri olan Marko Paşa’yı etkilemesiyle konu gereken öneme kavuşmuştur. Dr. Abdullah Bey 15 Mart 1968 de bütün ilgililere gönderdiği kısa bir yazıyla onları yardıma çağırmıştır. Burada Dr. Abdullah Bey (Müteşebbis ve Cenevre Uluslararası Merkez Komitesinin murakhası) ibaresi altına imzasını atmıştır. 11 Haziran 1968 de Osmanlı İmparatorluğunda askeri yaralılara yardım için bir Merkez Derneği kurulmasını sağlamak amacıyla geçici bir komite oluşturulmuştur. Bu komitenin durumu Cenevre’deki Merkeze bildirilmiştir. 20 Kasım 1968 de Cenevre’de yapılan konferansta Türkiye’yi Paris Sefirliği Askeri Ateşesi Binbaşı Hüsnü Bey temsil etmiştir. Burada yapılan tüzük değişiklikleri İstanbul’daki Geçici Komite’yi bildirdiği gibi 22 Nisan 1869 da Berlin’de yapılacak Kongre’ye bu kuruluş davet edilmiştir. Bunun üzerine o zamana kadar, sayısı 28 olan komite üyelerine durum duyurulmuştur. İlk geçici komiteye Marko Paşa Başkan ve Dr. Abdullah Bey Genel Sekreter olarak seçilmiştir.

Derneğin tüzüğünü kaleme almak için kurulan Komisyonunda Dr. Salih Bey, Mavroyeni ve A. de Castro görevlendirilmiş ve Dr. Abdullah Bey tarafından önerilen tüzük bu komisyona yazılmıştır. 1969 yılında üye sayısı 44'ü kurucu olmak üzere 66'ya yükselmiştir. Böylece bugünkü Kızılay kurulmuştur.

2- Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey'in Doğa Bilimleri Müzesi Direktörlüğü: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane yönetimi tarafından 1870 yılında Miralay Dr. Abdullah Bey mektebin doğa bilimleri müzesini (Musée d'Histoire Naturelle) organize etmekle ve müdür olarak görevlendirilmiştir. Mektepte bu tarzda bir müze Galatasaray'daki binada kurulmuştur; fakat Galatasaray yangınında bu müzeden pek az örnek kurtarılabildiği görülmüştür.

Dr. Abdullah Bey bu göreve tayin edilince mevcut materyalin tespiti için bir komisyon kurdurtmuştur. Bu komisyon; eskiden kalanları, ayrıca Dr. Abdullah Bey o zamana kadar biriktirdiklerini ve onun Viyana'da tanıdıklarından temin ettiği örnekleri ve kitapları tespit etmiştir.

Dr. Abdullah Bey'den hemen Jeoloji ve mineroloji dersine başlaması istenmiş ise de, O eldeki örneklerin yetersiz olduğunu daha başarılı bir öğretim için müzenin daha zenginleşmesi gerektiğini okul idaresine bildirmiş, bunu sağlamak üzere Viyana'ya gidecek olursa şahsi nüfuzunu kullanarak dostlarından ve tanıdıklarından örnekler elde edebileceğini, masrafları kendisinin karşılayacağını bildirmiştir. Okul idaresince bu öneri uygun bulunmuş ve girişim başarılı olursa seyahat ve tanışma masraflarının okulca karşılanması kabul edilmiştir. Dr. Abdullah Bey iki ay Viyana'da kalmış ve 1000 okkalık 27 sandıkta gelen bir koleksiyon sağlamıştır. Böylece müzede 11891 örnekli mineroloji ve Jeoloji, 2725 örnekli bitki, 5900 ü böcek ve 2500 kadarı diğer hayvanlardan oluşan zooloji bölümleriyle 249 eserli bir kitaplık kurulmuştur.

Miralay Dr. Abdullah Beyin ölümünden sonra kendisinden önceki Zooloji Muallimi Dr. Pavlaki Fenerli müze müdürü olarak atanmıştır. Bu müze daha sonra Fen Fakültesine devredilmiş, fakat 28 Ağustos 1918 yangınında yok olmuştur.

3- Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey'in Türkiye'de Jeoloji, Mineroloji Ve Paleontoloji Alanlarındaki Hizmetleri: Abdullah Beyin çalışmalarından önce de Türkiye'de madenler işletilmekte idi. 1860 da İzmir- Aydın demiryolu da açılmıştır ve Türkiye'de bazı yabancılar Jeolojik araştırmalar yapmıştı ve yapmaktaydı. Macarlı Dr. Abdullah Bey Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de ilk Jeoloji dersini okutmağa başlayan bilginidir. O, Arnavutköy- Sarıyer, Yuşatepesi- Kanlıca, Bakırköy- Çekmece ve Yarımburgaz kısaca İstanbul etrafında, ayrıca Bursa-Uludağ, Armutlu- Katırlı civarında yaptığı araştırmaları yayınamıştır. Ayrıca 2000 den fazla fosil toplamış ve bunların 1200 tanise 1867 Paris Fuarında sergilemiş ve sonra bunları Paris Doğa Bilimleri Müzesine hediye etmiştir. Kendisine bu hizmetinden ve entomoloji koleksiyonundan dolayı altın madalya verilmiştir. Dr. Abdullah Beyin İstanbul'dan getirdiği fosillerle birlikte, o sıralarda Paris'te bulunan ve İstanbul Jeolojisi ve fosilleri üzerine çalışmış olan Rus bilgini P. de Tchihatcheff'in getirdikleri Paleontoloji uzmanı E. de Verneuil tarafından tanımlanmış ve bunlardan birine Crypheus Abdullahi adı verilmiştir.

Dr. Abdullah Beyin Türkiye Jeoloji ve Paleontolojisine ait yayınlarından başka Fransızca olarak yazdığı notları, muavini ve halefi Dr. İbrahim Lütfü Bey tarafından Türkçe'ye çevrilerek 1875 de yayınlamıştır. Öğrenciler için hazırlanan bu 580 sahifelik kitapta Dr. Abdullah Beyin bulgularına da yer verilmiştir. Abdullah Beyin Askeri Tıbbiye Mektebinde başlattığı bu ders 1909 yılına kadar okutulmuştur.

Dr. Abdullah Beyin Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de kurduğu Doğa Bilimleri Müzesi zamanla daha geliştirilmiş, 1909 da kurulan Darülfünun Fen Fakültesi Jeoloji Bölümüne verilmiş, fakat 28 Ağustos 1918 deki yangında yok olmuştur.

4- Macarlı Dr. Abdullah Bey'in Türk Tıp Zoolojisine Hizmetleri: Abdullah Bey Türkiye'ye gelmeden önce Avrupa'nın sayılı entomologlarından biri idi. Türkiye'de çok güzel etnoloji koleksiyonu hazırlamış, fakat bu koleksiyon kendisi 1867'de Insbruck'ta Doğa Bilimleri Konferansında iken İstanbul'da çıkan bir yangında yanmış ve birçok yazıları da kül olmuştur.

Dr. Abdullah Bey Zooloji hocası Dr. Pavlaki Fenerli'nin yerine geçerek 1873 yılından itibaren Tıp Zoolojisi derslerini vermiş, Fransızca yazdığı kitap kendisinin ölümünden sonra muavini Miralay Dr. Raşit Bey tarafından Türkçe'ye çevrilerek 1876'da yayımlanmıştır. Bu kitabın adı "*Fenn-i Hayvanat-ı Tıbbiye*" dir, 509 sahifedir.

Bu kitap zamanın bilgilerini ve Abdullah Bey'in özellikle böcek paraziti olarak bulup tarif ettiği gregarinler ve helmintler gibi omurgasız hayvanlar hakkında değerli bilgiler sunan bir eserdir. (1-10-12) Bilindiği üzere bu parazitler dolayısıyla Hammerschmidt adı halâ zoolojide yaşamaktadır. B.G. Chetwood 1932'de Hammerschmidtella cinsini, 1960'da Kloss Hammerschmidtellinae altfamilyasını tarif etmiştir. Ayrıca onun tarif ettiği Pixinia cinsi terimi bugün de kullanılmaktadır. Bazı parazitlerin adı değişmiş ise de onları ilk tarif edenin Hammerschmidt olduğu kabul edilmiştir:

Hammerschmidtella diesingi (Hammerschmidt 1838), Thelostoma leuskarti (Hammerschmidt 1838), Leidy 1849, Thelastoma depressum (Hammerschmidt 1838) Leidy, 1853, Gregarina polymorpha (Hammerschmidt, 1838) gibi.

5- Macarlı Dr. Abdullah Bey'in Tıp Tarihine Hizmeti: Dr. Abdullah Bey 1868 yılında Cemiyet-i Tıbbiye- i Şahane'ye üyeliğe kabul edilmiş ve 1872'de başkanlığa seçilmiştir. 1873 yılında açılacak olan Viyana Fuarı genel komiseri Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahaneyi Türkiye'de sağlık kuruluşlarının tarihi, durumları ve istatistikleriyle yansıtabilecek rapor hazırlanmasını istedi. Bunun üzerine Dr. Abdullah Bey, Zoeros ve Prusya Hastanesi Hekimi Dr. Mordtmann'dan oluşan bir komisyon kuruldu. Bu rapor bir takım zorluklar dolayısıyla zamanında yetişmedi. Fakat 1874 yılında Gazette Médical d'Orient'da seri halinde ve bir kısmı Abdullah Beyin ölümünden sonra “*İstanbul Sivil Hastaneleri üzerine kısa tanıtma yazıları*” olarak 9 hastane hakkında elde edilen bilgiler yayımlandı. Bu yazılar bu kuruluşların tarihi, o zamanki durumu hakkında bize değerli bilgiler veren toplu belgelerdir. ⁽¹³⁾

* * *

Dr. Abdullah Bey'e Macarlı denmesinin sebebi Macarlılarla beraber Türkiye'ye gelmiş olmasındandır. Bir çok yabancı ve yerli madalyalarla ödüllenen o, Türkiye'de vatanını ve milletini seven aydın Müslüman bir Türk gibi yaşadı. Müslüman olduktan sonra ne eski ünlü adını kullandı ve ne de fesini başından çıkardı. Türkiye'yi bir çok uluslararası kongrelerde başarıyla temsil etti ve Osmanlı İmparatorluğunun haklarını korudu. Söz gelimi, kendisinin “*Genellikle karantinalar*” adlı toplantısında tartışmalar bölümüne başkanlık ettiği 3. Uluslararası Viyana Kongresinde ⁽¹⁴⁾ İstanbul Tıp Okulunun Avrupa'nın en iyi okullarının ayarında olduğunu Prof. Benedict'e karşı savundu ve kabul ettirdi. Bu sergide Dr. Abdullah Bey'e bir liyakat madalyası verildi. Osmanlı İmparatorluğunun en derin ve karmaşık dertlerine karşı cesaretle yürüdü. Kızılay'ı kurarken karşılaştığı zorlukların sebeplerini ya-

zarken Türkiye’de yaşayan bir çok insanı şu cümlelerle karşısına almaktan çekinmedi:

“Katolik, Protestan, Rum, Ermeni, Yerli Musevi Türkiye’ye genellikle kendi vatani gözüyle bakmamakta, bu memlekette kazanmağa ve servet yapmağa çalışmakta, milli yurtseverliğe az çok yabancı ve kendi memleketine az çok nankör olarak kalmaktadır...”⁽¹⁰⁾.

Daha aşağıda şunları eklemektedir:

“.....iyi bilindiği üzere muhtelif din mensupları Katolikler, Yunanlılar, Ermeniler ve Museviler askere alınmamakta ve keza İstanbul’un Müslüman ahalisi de bundan muaf tutulmaktadır.”

Bu yazıyı vatanseverlikle hiçbir ilişkisi bulunmayan Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane’nin dergisinde yayımladı.

Dr. Abdullah Bey bizi benimsedi, biz de onu bizim büyüklerimiz arasına aldık ve onu yaşatacağız. Ruhu şad olsun.

Kaynaklar

1. Unat, E.K.: Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey’in Hayatı ve Türk Tıp Zoolojisindeki yeri. Türk Mikrobiyolojisi Cemiyeti Dergisi. 5: 7-18, 1975.
2. Erguvanlı, K.: Türkiye’de Miralay Dr. Abdullah Bey’in Jeoloji öğretimindeki yeri ve araştırmalarında öncülüğü. Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi 15: 19-28, 1975.
3. Şehsuvaroğlu, B.N.: Askeri Tıbbiye öğretmenlerinden Muallim Dr. Macarlı Abdullah Bey (1799-1874). Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi. 5: 29-36, 1975.
4. Ünver, A.S: Kızılayın kurulmasında Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey’in Hizmeti. Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi. 5: 37-39, 1975.
5.: Necrologie. Gaz. Med. Or. 18: 77-78 (1874).
6. Hüseyin, Remzi: İlm-i Hayvanat-ı Tıbbiye. İkinci Kısım. Gayrı Fıkariye ve Tüfeylât-ı Hayvaniye. S: 9-10 (1893).
- 7- Wurzbach, C. Von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich 7: Theil 5: 290-291, Wien (1861).
8. : Le Musee d’Histoire Naturelle de l’Ecole Imperial de Medecine de Constantinople. Gaz. Med. Or. 16: 33-42 (1872).

9. Unat, E.K.: Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki Tıbbi Zooloji ve Parazitoloji Hocaları. *Acta Neuro-Psychiatrica*. 8: 505-520 (1959).
10. Abdullah Bey: Sur la Societe de Secours Blesses Militaires de l'Empire Otoman a Constantinople. *Gaz. Med. Or*. 13: 67-70, 13: 92-93, 13:105-107 ve 13: 123-124 (1869).
11. Abdullah bey: Sur la Societe de Secours aux Blesses Militaires. *Gaz. Med. Or*. 15: 81-93 (1872).
12. Unat, E.K.: Osmanlı İmparatorluğunda Tıp Zoolojisi ve Parazitoloisi. İ.Ü. Cerr. Tıp Fak. Yayınları. Rektörlük No: 1577, Dekanlık No: 8, S: 14-18 (1970)
13. Abdullah Bey: Notices sur les hopitaux civils de Constantinople. *Gaz. Med. Or*. 18: 35-38, 18: 115-121, 18: 141-142 ve 18: 174-179 (Zoeros ve Mordtmann ile birlikte) (1874).
14. Abdullah Bey: Rapport sur le Troisieme Congres Medecale International a Vienne. *Gaz. Med. Or*. 17: 132-144 (1874).

(*Türk- Avusturya Tıbbi ilişkileri, Arslan Terzioğlu ve Erwin Lucius. 28 ve 29 nisan 1986'da yapılan sempozyuma sunulan bildiriler. İstanbul, 1987*)

ŞİMDİYE KADAR BİLİNMEYEN KAYNAKLAR IŞIĞINDA DR. MACARLI ABDULLAH BEY'İN TABABETE VE KIZILAY'IN KURULUŞUNA KATKILARI

Prof. Dr. Arslan Terzioğlu/

İ.Ü. Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı

I. Giriş

Bu günkü Kızılay'ın “*Mecruhin ve Marday-ı Askeriye-ye İmdat ve Muavenet Cemiyeti*” olarak 11 Haziran 1868'de kurulmasında büyük rol oynayan Dr. Macarlı Abdullah Bey'in 30 Ağustos 1874'te ölümünün 120. yılı anısına düzenlenen sempozyumda yerli ve yabancı bilim adamlarınca verilecek bildirimlerle bu konu bilimsel açıdan daha fazla aydınlığa kavuşacaktır. Biz de, yerli kaynakların yanı sıra Karl Eduard Hammerschmidt olarak doğduğu, öğrenim görerek bilim adamı olarak üne kavuştuğu Viyana'da yaptığımız arşiv ve kaynak araştırmaları ışığında, onun, tababete ve Kızılay'ın “*Mecruhin ve Merday-ı Askeriye-ye İmdat ve Muavenet Cemiyeti*” olarak kuruluşuna katkıları konusunu inceleyeceğiz. Konuya girmeden önce hemen belirtelim ki, 1848'de Osmanlı İmparatorluğuna iltica ettikten sonra ilme ve Türkiye'ye büyük bir özveriyle hizmet etmiş olan Miralay Dr. Abdullah Bey, gerek yaşarken gerekse öl-

dükten sonra Avrupa'da olduğu kadar yurdumuzda da büyük bir saygı görmüş, bir kadirşinaslık eseri olarak Ankara'da Kızılay'da büstü dikilmiş, Kızılay'ın kuruluşunun 100. anma yılı olan 11 Haziran 1968'de kendisinin ve Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın resimlerini taşıyan bir pul tedavüle çıkarılmış, ölümünün 90. yıldönümünde rahmetli hocam Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk tarafından Ankara'da 11-13 Haziran 1964'te I. Milli Kızılay Konferansı düzenlenmiş ve bir kitapçık yayınlanmış⁽¹⁾ ve bir yağlıboya portresi yaptırılmış, ölümünün 100. yıldönümünde bir yıl gecikme ile 21.4.1975'te Türk Tıp Tarihi Derneği ve Mikrobiyoloji Cemiyetinin İşbirliği ile bir anma töreni Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver ve Dr. Kazım Araman tarafından düzenlenmiştir. Ölümünün 120. yıldönümü anısına Türk ve Avusturyalı meslektaşlarımızla düzenlenen bu sempozyum da, bu toplantıların yeni bir halkası olarak onun, ilme ve Kızılay'ın kuruluşundaki büyük hizmetlerine duyulan aygının bir nişanesi olduğu gibi, yeni kuşaklara da hayatta her şeyin boş ama çalışmanın ilme ve insanlığa hizmetin boş olmadığı, unutulamayacağını göstermesi açısından da önemlidir.

II. Miralay Dr. Macarlı Abdullah Bey'in Bilim Adamı Olarak Yetiştirilmesi ve Tababete Katkıları

1848'de Türkiye'ye sığınıp Müslüman olmadan önce Karl Eduard Hammerschmidt isimin taşıyan Dr. Abdullah Bey Viyana'da doğmuştur. Doğum tarihi, ölümü üzerine İstanbul'da Gazete Medicale d'Orient'in Ağustos 1874 sayısında yayınlanan yazıda 1799, 30 Ağustos 1874 ölümünde Eyüp'te Defterdar Camii'nde defnedildiğini belirten Hüseyin Remzi'nin 1893'te yayınlanan İlm-i Hayvanat-ı Tibbiye eserinde⁽²⁾ ve Meyers grosses Konversations- Lexikon'da 1800 olarak veriliyorsa⁽³⁾ da gerek Wurzbach⁽⁴⁾ gerekse Österrieichisches Biographisches Lexicon'da verilen 12 Haziran 1801 tarihi⁽⁵⁾ en doğru olanıdır.

Avusturya kaynaklarına göre önce 1818/19 yıllarında Viyana Üniversitesinde felsefe, sonra hukuk tahsil ederek 16 Ocak 1827'de Dr. Jur. Olarak yani hukuk doktoru olarak mezun olmuştur⁽⁶⁾.

Önce bir avukatın yanında avukatlık stajına başlamış⁽⁷⁾ ama avukatlık stajını tamamlayamamıştır⁽⁸⁾. Aşağı Avusturya Saray Hukuk Dairesinde (Niederösterreichischen Hofkammerprocurator) çalıştıktan sonra aşağı ve yukarı Avusturya İmparatorluk General Komando Birliğinde askeri hukukçu (Millitaragantie beim k.k. Generalcommando für Nieder und Oberösterreich) olarak çalıştığı ve Viyana'da Wipplingstr Nr. 394'te oturduğu Avusturya Harbiye Arşivinde (Österreichische Kriegsarchiv) yaptığımız araştırmadan anlaşılmaktadır⁽⁹⁾. Bu görevlerini yanı sıra kendisinin doğa bilimleri ile uğraşarak bilhassa entomoloji alanındaki araştırmaları ile büyük üne kavuştuğu hatta o zaman merkezi Bonn'da olan kısaca Leopoldina denilen "*Kaiserlich-Leopoldinisch karolingische Akademie der Naturforscher*" bilimler akademisine üye olarak atandığı biliniyor. Öyle ki böcekler üzerine yaptığı araştırmaları ile bilinen ve 1705-1759 yılları arasında yaşamış Rösel von Rosenhof'la bir tutularak kendisine bu bilimler akademisinde "*Rösel II*" unvanı tevcih edilmiştir⁽¹⁰⁾.

Meyers grosses Konversations-Lexikon'da, Dr. Abdullah Bey ismini alan Karl Eduard Hammerschmidt'in hukuk tahsil ettikten sonra "*Landwirtschaftlicher Zeitung*"un redaktörü ve bilhassa entomolog olarak oldukça büyük bir üne sahip olmasına karşın tıp tahsiline de başladığı⁽¹¹⁾ belirtilmesine rağmen, onun tıp ve cerrahi tahsili yaptığı diğer Avusturya kaynaklarında belirtilmemekte. Viyana Üniversitesi Arşivinde yaptığımız araştırmalarda önce aynı üniversitede hukuk tahsil ederek 16 Ocak 1827'de hukuk doktoru unvanını alan Dr. Karl Eduard Hammercschmidt'in⁽¹²⁾ Viyana Üniversitesine bağlı sivil Tıp Fakültesinde değil askeri tıp ve cerrahi akademisi olan 1785'te tesis edilen Josephinum'da tıp

ve cerrahi tahsili yaptığını tespit ettik. Josephinum ekseri tıp ve cerrahi akademisinin Academischer Registratur's Protokol Defterininin 1832 yılına ait olanında Karl Eduard Hammercshmidt hakkında şu kayıdı bulduk:

“Hammerschmidt, acad (emische) Sch (üler) dessen str (engen) Prüfungen pro gradu Doc (to) ris betreffend. 258. B 11.”⁽¹³⁾

Bu Latince deyimlerle karışık Amanca ibarenin tercümesi şöyle:

“Akademik öğrenci olan Hammerschmid'in Doktor unvanı alabilmek için verdiği zor imtihanlara dair. 258. B 11” Bu ibarenin yanında verilen evrak numarası olsa gerek. Ama bu evrakları üniversite arşivinde bulmak mümkün değil.

Josephinum'un academischer Registratur's-Protokoll Defterininin 1833 yılında da Hammerschmidt hakkında sadece akademik öğrenci olarak bir isim kaydı var⁽¹⁴⁾.

Bu kayıtlardan K.E. Hammerschmidt'in Josephinum tıp ve cerrahi akademisinde tahsil ettiği ve doktor unvanı alabilmek için çok zorlu bir imtihan verdiği anlaşılmakta.

Ayrıca bütün zamanların ve milletlerin en ünlü hekimlerinin biyografilerinin verildiği ve ünlü Berlin'li hekim ve tıp tarihçisi August Hirrsch'in yayınladığı *“Biographisches Lexikon der hervorragenden Ärzte aller Zeiten und Völker”* adlı Lexikon'da Karl Eduard Hammercshmidt de yer almakta ve kendisinin Dr. Abdullah Bey isimini aldığı Osmanlı İmparatorluğunda hekim ve İstanbul'da Tibbiye-i Şahane'de hoca olarak ölüm tarihi 30 Ağustos 1874'e kadar çalıştığı belirtiliyor⁽¹⁵⁾.

Viyana'da sadece entomoloji ile ilgili değil tıbbi alanda da eter narkozu ile ilgili kendi üzerinde deneyler yaptığı, Dr. Karl Eduard Hammerschmidt'in 19 Şubat 1847'de Viyana Doğa Bilimlerini Sevenler Birliğinin toplantısında sunduğu bildiriden

anlaşılmaktadır. Linz'teki Museum Francisco Carolinum'un kütüphanesinde 1994 Haziranında bulunduğumuz Dr. Karl Eduard Hammerschmidt'in bu bildirisi ile ilgili geniş haber "Österreichische Blätter für Literatur, Kunst, Geschichte, Geografie, Statistik und Naturheilkunde" dergisinin 26 Şubat 1847 sayısında şu şekildedir:

"Dr. Hammerschmidt, Dr. Eckstein tarafından keşfedilen eter narkozu aletine nazarı dikkati çekti. Bu alet ağız ve burundan eter gazının verilmesini kolaylıkla sağladığı gibi, az miktarda eterle daha çabuk ve emniyetli bir şekilde narkozu sağlamakta. Bu aletin, kenarları deriyle astarlanmış metalden oluşan kısmı ağız ve burnun dibini kaplayacak şekilde yapılmış olup, bunun sonundaki boruyla eter gazı balonuna bağlanmıştır. Bu boru şunları da içermektedir:

1- Dışarı çıkan havanın dışarı çıkmasına yarayan ve dışarı açılan bir musluk. Böylece eter gazlarının, kullanılmış atık havayla kirlenmesi önlenmekte.

2- Boruların içine doğru açılan diğer bir musluk ki, eter gazının bulunduğu balondan eter gazının nefes alınmak suretiyle kullanımına çıkış sağlanabilsin.

3- Eter gazının akımının lüzumundan fazlasını kullanımını önlemek için bir kapanma mekanizması.

4- Esas boru boyunca uzanan ve eter gazı balonuna ulaşan ikinci bir boru ki, aleti ağız ve burundan uzaklaştırmadan lüzumu anında eter doldurmak (akıtılabilmek) için.

Dr. Heller ve Dr. Ragsky tarafından geliştirilen aletlerden biraz daha komplike (karmaşık) olan Dr. Eckstein tarafından geliştirilen bu narkoz aletinin kullanımının daha kolay olduğu görülmektedir. Yalnız burada aletin daha komplike (karmaşık) yapıya sahip olması

ile kullanımının daha karmaşık olması arasındaki farkı ayırt etmek gerek. Bu açıdan bu alet daha karmaşık bir yapıya sahip gibi gözüktüyorsa da kullanımı daha basit ve bütün gerekli icapları yerine getiriyor.

Dr. Hammerschmidt bu narkoz aleti ile ilgili olarak, şuna işaret etti ki, fizyolojik ve psikolojik ilişkiler çok önemli olup, eter narkozu ile ortaya çıkan ruhi durumu ve rüya görme durumları bunun belirgin bir kanıtı olarak gözden kaçmaması gerekir.

Bu konuda yapılacak çok sayıda tecrübe ve gözlemlerle, deneysel bilimlerin alanında uğraşanların eğitimleri ve meslek hayatında bizzat bildikleri gibi, ancak önyargısız sonuçlara varmak mümkündür. Burada hazır olanlar bu konuda bizzat kendileri de deneyler yaparak, tecrübe ve gözlemlerini burada bildirirlerse aradaki farklar mukayese edilerek daha sağlıklı bir sonuca varılır.

Dr. Hammerschmidt kendisinin yaptığı 50 deneye dayanarak, eter narkozu neticesi ortaya çıkan ruhi durumu ve rüyalarla ilgili neticelerin bir değerlendirilmesini yaparak şu şekilde özetledi:

a- Bu çeşit aletlerle yapılan narkozla insanın irade kuvveti biraz geciktiriliyor, ama tamamen önlenemiyor.

b- İnsanın irade kuvveti eter narkozunun tesiri müddetince minimum dereceye indirgenebilir ve ama insanın irade kuvveti şuurunun tamamen geri gelmesini hızlandırabilir.

c- Narkoz için lüzumlu süre her insan bünyesine göre değişik olup, zayıf olanlarda daha kısa zamanda, ama vücutça ve ruhen kuvvetli bünyeye sahip olanlarla daha uzun olabilir.

d- Bütün denenenlerde narkoz alma durumunda duyulan şeyleri sırasına göre şöyle sıralamak mümkündür: Nefes alma temposunun hızlanması, kulak çınlaması veya uğultusu, düşünme yeteneğinin müphemleşmesi, duyuların kaybolması, nefes almanın hırıltıya dönüşmesi, umumi bir vibrasyon, oldukça hızlı uçma hissi, bir boşlukta

olma hissini ortaya çıkması, narkoz durumundan tekrar uyanmada kısa veya daha uzun süreli şuuruzluk ki bu da belirsiz bazı anımsamalar ve tutarsız konuşmalarla birlikte ortaya çıkar, birden şuurun yerine gelmesi ki bu da bunu takip eden kararsızlıklarla. Narkozdan uyanmadan sonra hemen bütün denenenlerde gözlenen bir nevi şiddet ve çoğu kez narkozun tekrar yapılması isteğidir ki narkozun tekrarlanması halinde bu isteğin daha da artmasıdır.

e- Bireysel olarak ortaya çıkan diğer neticeler, tam narkoz halinde rüyalar görmek veya en azından az veya çok olarak kendini hoş hissetmesinin hatırlanmasıdır. Fikri melekelerin yaşanması ama aynı zamanda rüyalar ve melankoli.

f- Duyu yanılmaları çoğu kez narkozun tesirinin başladığı anda başlar, narkozdan uyanma anında şuurun tamamen yerine gelmesine kadarki sürede de aynı şekilde ortaya çıkar ki bunlar, uçma hissi veya resim ve görüntülerin göz önünde hızla geçmeleri, ışık şeritleri görmek veya mesela amonyak kokusunu oldukça nefis bir koku olarak algılamak gibi koku hissini yanılması.

g- Narkozda en son işitme hissi kaybolur, narkozdan ayılmada ise en önce işitme hissi geri gelir. Dr. Hammerschmidt kendi üstünde bizzat yaptığı denemelere istinaden şuna inanıyor ki, narkozda diğer duyuvarın kaybolmasına karşın işitme duyusu kısmi olarak da olsa baki kalıyor ve rüyalara büyük ölçüde yön veriyor. Önce, işitme duyusundan önce görme duyusu kaybolur, ama görme hissi görme işleminde daha fazla etkilidir. Adale işlevi de narkozda ortadan kalkar; narkozdan uyanmada önce işitme duyusu yanı sıra adale işlevi de hareketlenir, onu görme, hissetme ve konuşma takip eder. En sonra da koklama duyusu geri gelir.

h- Narkoz esnasında görülen rüyalar veya görüntüler, aynı kişilerde analog bir yönde tekrarlanır. Öyle ki değişse bile rüyanın ana fikri aynı şekilde kalır.

i- Görülen rüyalar irade kuvveti sayesinde bir nevi yönlendirilebilirse de, ama esasta mizacı ve bilhassa şahsiyeti ile yönlendirilir.

k- Narkoz esnasında görülen rüyalarda, şahsın hayatında derin iz bırakan etkiler, onun temayülü, ona katılmak istediği en önemli görünen şey, ayrıca narkoz öncesi düşündüğü son fikir veya kelime, büyük rol oynar.

l- Tahayyül ve hafıza gücü fazla olanlar narkoz esnasında daha canlı rüyalar görürler ve sonra bu rüyaları daha bariz bir şekilde hatırlarlar. Gerçi narkozdan uyanıp suur tamamen yerine geldikten sonra görülen rüya ortadan kaybolursa da, ama sonra fikir assosiasyonu çağrışımı ile tekrar hatırlanır.

m- Narkoz esnasında rüya görülürken, şahsiyet mefhumu, mukayese yapabilme ve netice çıkarma yeteneği ortadan kalkmaz, yalnızca bu narkoz esnasında ve hatta narkozdan uyanmada kendisinin alışılmış münasebetlerinin yani durumunun değiştiğini hisseder.

Dr. K. E. Hammerschmidt bizzat kendi üzerinde yaptığı narkoz denemeleri esnasında algıladıklarını ve hissettiklerini yazarak kaydetmişti. Bu şekilde kendisi ve diğerleri üzerinde yaptığı 20 deneyde insanın ruh dünyasının belirtileri ile ilgili konuda ve yukarıda yazılan rüyalarla ilgili çok enteresan neticeler ortaya çıkmakta olduğu görülmüştür.

Bu tebliğinin sonunda Dr. K. E. Hammerschmidt bu toplantıda bulunanlardan eter narkozu ile ilgili böyle denemeler yaparak bilhassa insan psikolojisi ile ilgili gözlemlerini ve tecrübelerini burada tebliğ etmelerini rica etti. Bilhassa, şimdiye kadar eter narkozu ile oldukça çok deneyler yapan Dr. Ragsky'den kendi tecrübe ve deneyimlerini tebliğ etmesini rica etti"⁽¹⁶⁾.

Viyana Doğa Bilimlerini Sevenler Birliğinin 9 Nisan 1847'deki toplantısında ise Dr. Hammerschmidt'in kendisinin bir eter nar-

kozu aletini geliştirdiği ve bunun hakkında da yaptığı bildiri “*Österreichische Blätter für Literatur, Kunst, Geschichte, Geographie, Statistik und Naturheilkunde*” isimli dergide şu şekilde verilmekte:

“Dr. Hammercshmidt kendisi tarafından konstrüksiyonu yapılan yeni bir eter narkozu aletini tanıttı. Kendi geliştirdiği bu alet, evvelce takdim edilen Dr. Eckstein'in eter narkozu aletinin daha basitleştirilmiş ve daha geliştirilmiş bir şeklini teşkil etmekte. Onun gibi bu alet de burun ve ağız eter gazlarını alacak şekilde yapılmış olup, ama bu aletin, seyahat için yapılan geçmeli su bardaklarında olduğu gibi deri kaplı kısmı ortada ağaçtan yapılmış vidalanabilir ve değiştirilen bir boru kısmı ile delinmiş bir vaziyettedir. Bu değiştirilebilen boru, gaz balonu ile irtibat halindedir. Bu alet şimdiye kadar geliştirilen diğer narkoz aletlerinden daha iyi bir şekilde her çehreye intibak edebilecek durumda olup, istenildiğinde parçalara ayrılabilir ve tekrar monte edilebilir şekilde düşünülmüş, oldukça az yer kaplamaktadır. Kolayca taşınabilen ve oldukça ucuz bir fiyata mal olan bu eter narkozu aletini en fazla 40 kr (Kreuzer) ile I Fl. (Florin) RM arasında bir meblağa mal etmek mümkündür. Bu eter narkozu aletinin pratikte kullanımının oldukça elverişli olduğu dişhekimi Weiger'in hastalarında yaptığı diş ve çene cerrahisi ile ilgili çok sayıdaki ameliyatlarda bu aleti kullanarak yaptığı eter narkozunun oldukça başarılı geçmesinden anlaşılmaktadır.”⁽¹⁷⁾

Böylece, Dr. K. A. Hammerschmidt'in gerçekleştirdiği bu eter narkozu aletinin dişhekimi Weiger tarafından çene cerrahisi ile ilgili ameliyatlarda denenerek oldukça pratik bir kullanılma sahip olduğu anlaşılmaktadır.

İlk eter narkozununun 16 Ekim 1846'da Boston'da Massachusetts General Hospital'de W.T. Gren Morton tarafından tatbik edilerek bir çene cerrahisi ameliyatı gerçekleştirildiği⁽¹⁸⁾ ve Viyana'da da II. Cerrahi Kliniği Direktörü Prof. Dr. Fransız Schuh 22 ve 23 Ocak 1847'de önce iki köpek üzerinde sonra 27 Ocak 1847'de

bir hasta üzerinde eter narkozu tatbik ettiği ve onun iki asistanı Ludwig von markusowsky ile Ernst Krakowitzer' in kendi üzerlerinde eter narkozu yaptıkları, Viyana I. Cerrahi Kliniği Direktörü Prof. Dr. Joseph von Wattman'ın (1789-1866) iki gün sonra 29 Ocak 1847'de eter narkozu ile bir hastasını ameliyat ettiği düşünülürse⁽¹⁹⁾, Dr. K. E. Hammercschmidt'in kendisinin bizzat Dr. Eckstein'in keşfettiği eter narkozu aleti ile 50 defa deneyler yaparak 19 Şubat 1847'de Viyana Doğa Bilimlerini Sevenler Derneğine tebliğ olarak sunması ve kendisi de bir eter narkozu aleti geliştirerek, bunu yine aynı derneğin 9 Nisan 1847'deki toplantısına tebliğ etmesi, Dr. Karl Eduard Hammerschmidt'in eter narkozu tatbikatını ilk yapan tıpta modern anesteziyolojinin öncülerinden biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca eter narkozunun insan vücudunda yaptığı fizyolojik ve psikolojik etkileri bizzat kendisi üzerinde yaptığı deneylerle saptayıp bilimsel tebliğler halinde yayınlayan ilk hekimlerden biri olduğu görülmektedir.

Üzerinde durulması gereken bir hususda Dr. Karl Eduard Hammerschmidt'in 1848'de Türkiye'ye iltica etmesinden sonra bu geliştirdiği eter narkozu aleti ile Osmanlı İmparatorluğunda eter narkozu yaptığına dair yerli kaynaklarda şimdiye kadar bir kayıda rastlanmamıştır. Ayrıca Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de 1849'lu yıllarda İngiltere'de Sir James Young Simson'un 10 Kasım 1847'de kloroformla anestezi usulünü tatbikinden⁽²⁰⁾ hemen sonra, kloroformla anestezinin İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de Calleja'nın öğrencisi Yusuf Efendi üzerinde uygulaması⁽²¹⁾ Kırım Harbi esnasında 1853-1856 yılları arasında Fransa'nın Kırım'daki ordusu askeri başhekim Dr. Scrive'in bu harp ile ilgili hatıralarında 9000'e yakın amputasyon ve ameliyatlarda Kırım'dan İstanbul'a getirilen yaralılarda kloroformla anestezi tatbik edildiği⁽²²⁾ düşünülürse, birazdan görüleceği gibi 1848'den bize iltica ettikten sonra Dr. Karl Eduard Hammerschmidt'in eter

narkozunu Türkiye’de tatbik etmesi mantıken mümkün görünmesine rağmen, buna dair kayıtlara şimdiye kadar rastlanmaması çok hayret verici bir durum arz etmektedir.

III. Dr. Abdullah Bey’in Türkiye’deki Bilimsel Çalışmaları ve Kızılay’ın Kuruluşuna Katkıları

Dr. Karl Eduard Hammerschmidt Viyana’da eter narkozu ile deneyler yaptığı ve bununla ilgili bir alet geliştirdiği 1847 yılının hemen akabinde 1848 yılında Macarların ayaklanmasında büyük bir faaliyet göstermiş, Ekim hadiselerinde ise o zaman Viyana’yı işgal etmekte olan birliklere kaçmak zorunda kalmıştı. Hiçbir yerde kendisini emniyette hissetmemesi üzerine Macaristan’a giderek, Transilvanya’nın savunmasına memur edilen Polonyalı General Josef Bem’in kumandası altında, Transilvanya’da çarpışmalara katılmak ve sonunda da Valachie’ya geçmek zorunda kalmıştır. Avusturyalıların Macaristan’ı işgal edip Başbakan Koşat’u kurşuna dizmeleri ve ayaklanmaya katılanları hapsedmeleri üzerine 30 arkadaşı ile Türkiye’ye iltica ederek İstanbul’a gelmiş ve orada Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’ye hoca olarak tayin edilmişti⁽²³⁾. Ancak Avusturya Sefaretinin talepleri üzerine Şam’a gönderilerek oradaki Şam Askeri Hastanesine albay tahsisatı ile hekim olarak atanmıştır⁽²⁴⁾.

Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk’a göre İstanbul’da^(24 a) diğer bir kaynağa göre ise Şam’da Müslüman olan⁽²⁵⁾ Dr. Karl Eduard Hammerschmidt Abdullah adını almıştır. Avusturya Hükümeti 1848 yılı sonu ve 1849 yılı başında Türkiye’ye sığınan mültecilerden kendi tebaasından olan isyancıların teslim edilmesini Türk Devletine bir nota ile bildirmiş ise de Büyük Reşit Paşa’nın İstanbul’daki İngiliz Sefiri ile yaptığı görüşmeler, İngiliz Başbakanı Lord Palmerston (1784-1865)’nin da desteklemesiyle, bu

isteği reddederek mültecileri iade etmedi. Haber bütün dünyada yankı uyandırdı, hatta Londra'daki Türk Sefiri araba ile bir yere gidiyorken Oxford Üniversitesi gençleri Türk Elçisinin arabasındaki atları çıkararak koşulmuşlar, bütün Londra sokaklarını doluştırmışlar⁽²⁶⁾. Böylece Osmanlı Devletinin tutumu İngiltere'de büyük bir takdirle karşılanmıştı.

1850 yılında İstanbul'daki Avusturya Sefaretinden Viyana'daki Dışişleri Bakanlığına giden bir raporda *"Avusturya Sefirinin Ali Paşa ile yaptığımız görüşme sonucu, mülteci dönme Dr. Hammerschmidt isteğimiz doğrultusunda Halep'e gönderilmiştir"*⁽²⁷⁾ denilmesinden Dr. Hammerschmidt'in daha İstanbul'da Müslüman olduğu neticesi çıkmaktadır.

1850 yılı Temmuzunda İstanbul'daki Avusturya Sefiri, Dr. Hammerschmidt'in Halep'te değil de Şam'da olduğunun tespiti üzerine bu durumu Hariciye Nazırı Ali Paşa nezdinde protesto ettiği, ama bundan sonra bu konuya değinilmediği Avusturya Arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır⁽²⁸⁾.

Dr. Abdullah Bey adını alan Dr. K. E. Hammerschmidt, Kırım Harbi sonlarına doğru İstanbul'a çağrılarak Gülhane ve sonra da Haydarpaşa hastanelerinde hekim olarak görevlendirilmiştir. Dr. Abdullah Bey 1861 (1278 h.) yılında askeri göreve kaymakam yani yarbay rütbesi ile alınmış sonra 1867'de Miralay rütbesine terfi etmişti⁽²⁹⁾.

Gülhane ve Haydarpaşa hastanelerinde askeri hekim olarak birkaç yıl çalıştıktan sonra da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de *"İlm-i Tabakat tül-Arzı vel Maaden"* ve Zooloji hocalığına tayin edilmiştir⁽³⁰⁾.

Dr. Abdullah Bey'in bu hocalığı sırasında yanına muavin olarak yüzbaşı Şakir Selim ve ondan sonra Hüseyin Remzi Beyler atanmışlardı. Kendisine ayrıca Miralay Dr. Ali Raşit Bey ile pa-

tolojik anatomi muallim muavini İbrahim Lütfü de yardımcı olmuşlardır⁽³¹⁾.

Dr. Abdullah Bey 1863 yılında kendisinin keşfettiği bir mikro-fotoğraf cihazı ile bitkilerin saklanması için geliştirdiği bir yöntemi Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'ye bildirmiş ve bu iki keşfini incelemek üzere G. Della Sudda, Mavrojeni ve Mühlig'den oluşan bir komisyon oluşturulmuştu. Dr. Abdullah Bey bitkilerin muhafaza ve sergilenmesi ile ilgili bu buluşu ile 1867'de Paris Kongresinde bronz madalya kazanmıştı⁽³²⁾. Kendisinin meydana getirdiği koleksiyonları ve el yazıları ne yazık ki 1867 yangınında yok olmuş gitmiştir. Felaket bununla da kalmamış, entomolojiye ait olan ve Paris Uluslararası Sergisinde altın madalyaya layık görülen eserler de bu yangında kül olup gitmiştir. Bu da bilim için yeri doldurulmaz bir kayıptır⁽³³⁾.

Bu adı geçen 1867 Paris Uluslararası Sergisi esnasında Dr. Abdullah Bey'in bizde Kızılay'ın o zaman "*Mecruhın ve Merday-ı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti*" olarak kurulmasına neden olan çalışmaları da başlamıştır.

Zira 1867 Paris Uluslararası Sergisinde, bugünkü Kızıllaç'ın öncüsü olarak 22 Ağustos 1864 Cenevre Convention'u ile tesis edilen Harp Yaralılarına Yardım Derneği'nin de Uluslararası Kongresi toplanmıştı. Sergide Osmanlı Devleti Delegeesi olan Dr. Abdullah Bey bu Uluslararası Harp Yaralılarına Yardım Derneği toplantılarına katılmış, Paris konferansının başkanlığı ve ayrıca Cenevre Uluslararası Yüksek Merkez Komitesi tarafından bu kuruluşun faaliyetlerini Osmanlı İmparatorluğunda yerleştirmekle görevlendirilmiş ve bu derneğin Türkiye'ye sağlayacağı yararları inanarak, İstanbul'a dönüşünde hemen harekete geçmişti⁽³⁴⁾.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti (1329-1331) Salnamesinde bu konuda şu bilgi verilerek Dr. Abdullah Bey'in bu alandaki hizmeti övülmektedir.

“1863 senesinde Cenevre’de inikat eden beynelmil konferansa iştirak hususunda diğer birçok, memalik-i mütemeddine gibi hükümet-i Osmaniye de gaflet göstermişti. Ancak 22 Ağustos 1864 tarihinde akdolunan mukavelenamenin 32. maddesi bir meydan-ı müsait bırakıyordu; Konferansa iştirak edemeyen devletler bir sene zarfında mukavelename ahkâmını kabul ile vaz-ı imza edebileceklerdi.

Keyfiyet hükümet-i Osmaniye’ye tebliğ olundu. Ahmet Mithat Efendi Merhum “**Hilal-i Ahmer**” namı ile yazdığı bir eserde Cenevre mukavelenamesinin hükümet-i Osmaniye’ce ne suretle kabul ve imza edilmiş bulunduğunu şu cümleler ile tesvir eyliyor: “Keyfiyet Bab-ı Aliye dahi teklif olunmuştu. Bab-ı Ali işe evvelce ehemmiyet vermeyerek, hatta Cenevre komisyonuna mürâhhas göndermemiş olduğu gibi, bu kerre mukavele-i mezkurenin münferide imzası kendisine teklif olunduğu zaman dahi işin ehemmiyetini takdir edememiş ise de faidesi, me’mul olmayan şu işten bir mazarrat dahi husule gelmeyeceğini görünce, 1865 senesi Temmuzunun 5. günün mukaveleye Bab-ı Ali dahi imzasını vazeylemişti.”⁽³⁵⁾

“Memleketimizde Hilal-i Ahmer müessesesinin vücuda gelmesi için en birinci teşebbüs insanıyetperverane aslen Alman (Avusturyalı) olan Doktor Abdullah Bey namında bir sahib-i hamiyet tarafından vaki olmuştur. İsmi Tarih-i Osmanî’de takdirat ve tevkirat ile yâd edilecek olan bu insanıyetperver Mekteb-i Tibbiye-i Şahane ilmü-arz ve’l-maadın muallimliğinde bulunduğu esnada Hükümet-i Osmaniye’ce 1867 Paris sergisine murahhas tayin ve izam olunmuştu. Abdullah Bey sergi münasebetiyle Paris’te in’ikad iden sıhhiye konferansına da iştirak etmiş. Cenevre konferansı mukarreratının Hükümet-i Osmaniye’ce dahi tatbik olunmasından memleket için husule gelecek menafî’i azimiyi takdir eylemiş idi. Dersaadet’e avdet idince derhal bu maksadı te’min için efkar-ı münevvere erbabı nezdinde teşebbüsata başladı. Rical-i memleketin ekseriyet-i azimesi Abdullah Bey’in

teşebbüsât ve teklifatını bî sûd (faydasız) bir meşgale, husulü muhal (imkansız) bir emel addeylediler. Fı'1 – hakika bizim için salib yerine “Hilal-i Ahmer” işareti kabulü mes'alesi hallolunmadıkça “Salib-i Ahmer'den istifade teşebbüsâtı bî sûd ve hayal-i muhal sayılmak mazur idi. Mamafih Abdullah Bey teşebbüsâtında me'yus olmak derecelerine geldiği sırada serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın nail-i Muzaheretü oldu. Müşarunileyh (yani Dr. Abdullah Bey) ile Mekteb-i Tıbbiye Nazır Marko Paşa'nın ve bahususü Kırımlı Aziz bey gibi bazı efkar-ı münevvere ve hamiyet-i ciddiye erbabınevadirin teşebbüsâtı neticesinde mecruhin-i asakır-ı Osmaniye'ye muavenet için teşekkül edecek cemiyete 66 aza kaydına muvafaakiyet görülebildi ve Cemiyet Marko Paşa'nın riyaseti altında teşekkül eyledi. Meclis-i Sıhhiye reis-i sanisi doktor Salih efendi, doktor Mavruyanı, doktor Dükaströ'dan mürekkeb bir encümen cemiyetin nizamname-i esasisini yapmağa memur edildi. Bir çok içtimalardan sonra 1285 (1868) senesi Haziranında cemiyetin nizamnamesi heye'tçe kıraat ve tasvip olundun⁽³⁶⁾.

Dr. Abdullah Bey bizde Kızılay'ın “*Mecruhin ve Merday-ı Askeriye'ye İmdat ve Muavenet Cemiyeti*” olarak kurulmasına öncülük ederek, (1329- 1331) yılı Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Salnamesinde yukarıda belirtildiği gibi bu cemiyet 66 üyeden oluşmuş, Reisliğe Dr. Marko Paşa, Genel Katipliğe Dr. Abdullah Bey getirilmişti. Reis Vekili Dr. Mongery, Katip Yardımcısı J. De Castro ile Dr. Limonides, Veznedar da Charles Curtis'den oluşan bir idare kurulu oluşmuştu⁽³⁷⁾. Böylece 11 Haziran 1868'de Osmanlı İmparatorluğunda Mecruhin-i Asakir-i Osmaniye'ye Muavenet Cemiyetinin teşekkülü ve bu İdare Kurulunun seçilmesi bizde Kızılay'ın kuruluş günü olarak kabul edilmiştir.

Kızılay'ın öncüsü olan bu cemiyetin tüzüğünü yapmak için kurulan komisyona Dr. Salih Bey, Dr. Mavroyeni, Dr. A. de Castro seçilmiş ve Dr. Abdullah Bey tarafından önerilen tüzük bu

komisyonca incelenerek 1285 hicri senesi haziranında (7 Temmuz 1869) kabul ve tasvip edilmişti⁽³⁸⁾. Dr. Abdullah Bey bu cemiyetin sekreteri imzasıyla, Cenevre'deki Kızıllaç teşkilatı merkezine gönderdiği 20 Haziran 1868 tarihli Fransızca bir yazıda, İstanbul'da bu cemiyetin 11 Haziran 1868'de teşkil edildiğini bildirmişti. Aslı Cenevre'de Kızıllaç teşkilatında olan bu yazının bir kopyesi Kızıllaç Genel Merkezinde bulunmaktadır.

Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa ve Makro Paşa'nın büyük yardımları ve himayeleri ile Dr. Abdullah Bey'in büyük gayretleri sayesinde Kızıllaç'ın öncüsü olan "*Mecruhin-i Asakir-i Osmaniye'ye Muavenet Cemiyeti*" kurulmuş, Sultan Abdülaziz ile annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın dahi bu hayırlı işe yardımları temin edilmişti. Ayrıca bu cemiyetin yayın organı olarak "*Gazette Medicale d'Orient*" adlı bir Fransızca tıbbi dergi çıkarılarak bu cemiyetin fikirleri savunularak yayılmağa gayret gösterilmiştir⁽³⁹⁾.

Hemen faaliyete geçen bu "*Mecruhin-i asakir-i Osmaniye'ye Muavenet Cemiyeti*" ilk olarak 9 seyyar hastane ve gerekli malzeme-yi havi teşkilatı ile hizmete hazır bir duruma geçirilerek, ilk defa 1876'da Sırp ve Karadağ harbine giren Osmanlı Ordusuna bütün teşkilatı ile yardım etmiş, hasta ve yaralı askerlerin yardımına koşmayı başarmıştır. Bu durumu yerinde izleyen Uluslararası Kızıllaç Teşkilatı, bu Kızıllaç'ın öncüsü Cemiyeti bir Takdirname ile ödüllendirmiştir⁽⁴⁰⁾.

"Her ne kadar Cenevre andlaşmasına, Osmanlı Devleti tamamiyle tabi olmuş ise de Kızıllaç armasının Beynelmiel bir yardım arması olmakla beraber Osmanlı Devleti bu armayı kabul etmemiş, milletin üzerinde fena tesir yapacağı ve bu yüzden cemiyetin zarar göreceği kararlarına varılarak yapılan büyük kongrede Kızıllaç yerine beyaz bayrak üzerine Kızıllaç'ın bu cemiyetin Amblemi olarak kabul edilmesine karar verilmiştir. Bu amblem

aynı zamanda Osmanlı hükümeti Sağlık Teşekkülleri tarafından da tasvip görmüştür. Kongre çalışmaları ve cemiyetin bayrağının şekli cemiyetin Cenevre andlaşmasına göre hattı hareketi bir karara bağlanmış, zamanın Harbiye Nezaretine keza bu kararın bir sureti de Cenvention de Genev'e bildirilmiştir.

Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa'nın dileği üzerine "Osmanlı Hasta ve Yaralılarına Yardım Cemiyeti'nin" organizasyonu esaslı bir surette hazırlandıktan sonra 14.4.1877 senesinde, Marko Paşa'nın başkanlığındaki yapılan kongrede paşanın söylediği tarihi nutuk ile Osmanlı Hasta ve Yaralılarına Yardım Cemiyeti Cenevre andlaşması gereğince teşekkül etmiş olduğunu bildirmiş, yaptığı hizmetleri izah etmiş, 19.4.1877'de günkü toplantısında ise bu cemiyetin isminin Hilaliahmer Merkezi namı verilmesine karar verilmiştir.

Gerçi Cenevre'deki Kızılhaç Teşkilatı Merkezi 30.4.1877'de çeşitli ülkedeki teşkilatlara bu hususu bildirmiş ise de, Hilal Ahmer'in yani Kızılay'ın resmen kabulü 1929'daki 3. Cenevre Konventionunda kabul edilmiştir. Bu husus Ülkü Uysal'ın bu konuda Viyana Hukuk Fakültesi'nde 1967'de verdiği doktora tezinde belirtilmektedir.

Kuruluşunda büyük rol oynadığı "Mecruhin-i Asakir-i Osmaniyeye Muavenet Cemiyeti'nin 19.4.1877'de "Hilal-i Ahmer" adını almasını Dr. Abdullah Bey ne yazık ki göremeden 30 Ağustos 1874'te ölmüştü. Kurduğu bu cemiyetin bir eseri olan "Gazette Medical d'Orient"te yayınlanan bir nekrolojide vefatı hakkında şu bilgiler verilmektedir.

"Hayatının son yıllarında Abdullah Bey, Boğaziçi'nin jeolojisini, gençleri özendirecek esaslı bir şekilde tetkik etmekte idi. İlerlemiş yaşına rağmen, hem Mekteb-i Tıbbiye'deki çalışmalarını sürdürüyor, hem de edebi kurullarda konferanslar vermekte idi.

Öğrencileri ile geziler tertip ediyor ve yine öğrencileri için gece gündüz çalışarak jeoloji ve zooloji üzerinde bir eser meydana getirmek istiyordu. Prof. Dr. Abdullah Bey'in son Viyana Seyahatine çıkmadan evvel, yoğun çalışmalarının semeresi olan zoolojiye ait defterler dolusu mükemmel eserini cemiyetimiz üyeleri görek takdirle karşılamışlardı.

Üsküdar'dan İznik'e kadar olan mınıtkada jeolojik tetkikleri sırasında saatlerce kızgın güneş altında kalan Dr. Abdullah Bey, ne yazık ki bir beyin kanaması sonucu komaya giriyor ve birkaç gün sonra da 30 Ağustos (1874)'te vefat ediyor. Cemiyetimizin böyle hakşinas ve sevecen bir meslektaşının ve aynı zamanda geniş bilgi ve yetenekleri ile Gazette Medicale d'Orient'e yapmış olduğu katkıları olan ve hiçbir menfaat gözetmeden bütün varlığı ile çalışan bu büyük bilim adamının kaybı karşısında duyduğu üzüntü sonsuzdur.

Dr. Abdullah Bey Leopoldina Doğa Bilimleri Akademisi, Padova Akademisi, Revigo ve Erfurt Akademileri, Erlangen Medico-Fizik Kurumu, keza Altenburg, Leipzig, Dresden, Moskova, Freiburg, Breslau, Regensburg Kurumlarının üyesi idi. Ayrıca Paris, Londra ve Stettin Entomoloji Cemiyetlerinde de üye idi.

Almış olduğu nişanları da şunlardır:

- 1- 3. sınıf Mecidiye Nişanı
- 2- İtalya Kraliyet Tacı Madalyası
- 3- Rus Stanislas Nişanı
- 4- Avusturya'nın Franz Joseph Nişanı
- 5- Avusturya Liyakat Nişanı⁽⁴²⁾.

Osmanlı hükümeti dul eşine emekle maaşı bağlamıştı. Cumhuriyet hükümeti de Viyana yakınında bir köyde yaşayan eşine 1928 yılına kadar emekli maaşı vermeğe devam etmiştir⁽⁴⁵⁾.

Büyük bilim adamı ve Kızılay'ın kurucularından Dr. Abdullah Bey'in aziz hatırası önünde tâzimle eğilirken, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de muavinlerinden Hüseyin Remzi Bey'in İlm-i Hayvanat-ı Tıbbiye adlı eserinde belirttiği üzere defnedildiği Eyüp'teki Defterdar Camiindeki mezarını⁽⁴⁴⁾ tekrar yaptırarak, onun 120. ölüm yıldönümünde kadirşinaslık gösteren Kızılay'ın ve onun Başkanı Sayın Dr. Kemal Demir'e teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynaklar

1. Uzluk, Feridun Nafiz: Türkiye Kızılay Cemiyeti'nin Kuruluşuna Kısa Bir Bakış I. Milli Kızılay Konferansı 11-13 Haziran 1964. Ankara 1964. 25 sayfa, 4 resim.
2. Anonim: Necrologie. Gazette Medicale d'Orient 18 me Anne Aout 1874, s. 77.
3. Remzi, Hüseyin: İlm-i Hayvanat-ı Tıbbiye. II. Kısım. Gayrı Fıkariye ve Füfeplat-ı Hayvaniye. İstanbul 1983, s.9; Meyers Grosses Konversations- Lexikon. 6. Aufl. 8 Bd., Leipzig- Wien 1904, s.704.
4. Wurzbach, Constant von: Biographisches Lexikondes Kaisertum Osterreich, 7. Theil, Wien 1861, s. 290.
5. Österreichisches Biographisches Lexicon (1815-1950), II. Bd, Graz-Köln 1959, s. 170.
6. Bkz. a.g.e., 170; Archiv der Universitat Wien. Prom. Prot. D. Juristischen Fakultät; Universitätschematismen 1831-1853; Unterrichtsgelderrechnungen 1818-1826.
7. Meyers Grosses Konversations-Lexikon. 6 Aufl. 8. Bd. Leipzig-Wien 1904, s.704.
8. Bkz. Millitarschematismus des österreichischen Kaiserthumes Wien 1839, s. 474; Wurzbach, Constant von: Biographisches Lexicon des Kaiserthums Österreich, 7. Theil, Wien 1861, s.290.
9. Bkz. a.g.e., s. 290,
10. Skopec, Manfred: Ergänzungen zur Biographie von Karl Eduard Hammerschmidt (1801- 1874) anhand Österreichischer Oluellen. Die Hohe Medizinschule Galatasaray und ihre Bedeutung für die moderne Türkische Medizin. Berichte des Symposions am 18.9.1989 anlässlich des 150. Gründungsjahres. Hrsg. von Arslan Terzioğlu und Erwin Lucius, İstanbul 1993, s. 91.
11. Meyers grosses Konversations – Lexion. 6. Aufl., 8. Bd., Leipzig-Wien 1904, s.704.
12. Skopec, Manfred: a.g.e.s. 91.
13. Archiv der Universitat Wien. Register der academischen Acten voh Jahre 1832.
14. Archiv der Universitat Wien Academischen Registraturs- Protokol 1833, Jo.26.10.

15. Hirsch, August (hrsg). Biographisches Lexikon der hervorragenden Ärzte aller Zeiten und Völker. 2. Aufl., 2 Bd. Berlin-Wien 1930, s.46.
16. Österreichische Blätter für Literatur, Kunst, Geschichte, Geographie, Statistik und Naturheilkunde. IV. Jg., Nr. 49. 26. Februar 1847, s.193-195.
17. Österreichische Blätter für Literatur, Kunst, Geschichte, Geographie, Statistik und Naturheilkunde IV. Jg. Nr. 79, 9. April 1847, s.367.
18. Kays, Thomas E.: The History of Surgical Anaesthesia. New York (1963), s. 27-31; Terzioğlu, Arslan and Krebs, Linda Marion: The Development of Surgery and of Surgical Clinics at the Turn of the 20 th Century. Munich 1979, s.9.
19. Mayrhofer, O.: Geschichte der Anaesthesiologie in Österreich und ihre Querverbindungen zur türkischen Anaesthesiologie. Türk – Avusturya Tibbi İlişkileri. Yayınlayan: Arslan Terzioğlu ve Erwin Lucius. İstanbul 1987, s. 235; Fitzal Sylvia: 25 Jahre klinik für klinik für Anaesthetie und allgemeine Intensivmedizin der. Universität Wien 1961-1986. Wien (1986), s.9.
20. Terzioğlu, Arslan and Krebs, Linda Marion: a.g.e., s.15.
21. Bkz. Journal de Constantinople, sene 3, sayı 106, 29 Temmuz 1848.
22. Serive; G.: Relation Medico- Chirurgicale de la Campagne d'Orient. Paris 1857, s.
23. Uzluk, Feridun Nafiz: a.g.e., s. 10; Unat, Ekrem Kadri: Macarlı Dr. Abdullah Bey (Karl Eduard Hammerschmidt) ve Türkiye'deki çalışmaları. Türk – Avusturya Tibbi İlişkileri. 28 ve 29 Nisan 1986'da İstanbul'da yapılan sempozyuma sunulan bildiriler. Yayınlayan: Arslan Terzioğlu ve Erwin Lucius, İstanbul 1987, s. 144
24. Unat, Ekrem Kadri: a.g.e., s. 144;
- 24a. Uzluk, Feridun Nafiz: a.g.e., s. 10.
25. Unat, Ekrem Kadri: a.g.e., s. 146; bkz. ayrıca Unat, E.K: Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey'in Hayatı ve Türk Tıp Zoolojisindeki Yeri. Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi, c.5., 1975, s. 7-18.
26. Uzluk, Feridun Nafiz: a.g.e., s. 10
27. Haus, Hof-und Staatsarchiv. Politisches Archiv XII Türkei; bkz. Skopec, Marifred: a.g.e., s. 92.
28. Skopec, Manfred: a.g.e., s. 92
29. Unat, Ekrem Kadri: a.g.e., s. 144-145.
30. Anonim: Necrologie. Gazzette Medicale d'Orient. 18 me Anne. Aout 1874, s. 77-78.
31. Unat, Ekrem Kadri: a.g.e., s. 145.
32. Unat, Ekrem Kadri: a.g.e.s. 144
33. Anonim: Necrologie. Gazete Medicale d'Orient. 18 me Anne, Aout 1874, s. 77-78.
34. Uzluk, Feridun Nafiz: a.g.e., s. 12; Unat, Ekrem Kadri: a.g.e., s. 146.
35. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti (1329- 1331) Salnamesi İstanbul (1331), s.21.
36. Aynı kaynak s. 23-24.
37. Uzluk, Feridun Nafiz: a.g.e., s. 12-13; ayrıca bkz. Ünver, A. Süheyl: Kızılay'ın Kurulmasında Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey'in Hizmeti. Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi. C.5, 1975, s. 37-39; Ekrem, Kadri Unat: a.g.e., s. 146-147.
38. Uzluk, Feridun Nafiz: a.g.e., s. 12-13.
39. Uzluk, Feridun Nafiz: a.g.e., s.13.

40. Uzluk, Feridun Nafiz: a.g.e., s. 13-14.
41. Uzluk, Feridun Nafiz: a.g.e., s. 17.
- 42 a. Uysal, Ülkü: Die Gesellschaft von Türkischen Rotan Halbmond mit einer Darstellung der historischen Wurzeln der Rotenkreuzidee im abendländischen und im islamischen Raum des Nahen Ostens. Völkerrechtl. Diss. A.d. Rechtsund Staatswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien, Wien 1967, s.122.
42. Anonim: Necrologie. Gazette Medicale d'Orient. 18 me Anne, Aout 1874, s. 78.
43. Uzluk, Feridun Nafiz: a.g.e., s. 11.
44. Remzi, Hüseyin: İlm-i Hayvanat-ı Tıbbiye. İkinci Kısım. Gayri Fıkariye ve Tüfeylat-ı Hayvaniye. İstanbul 1893, s.9.

KIZILAY'IN KURUCUSU BİLİM ADAMININ MEZARI KAYIP

Emine Karahocagil Arslaner

11 Haziran Kızılay'ın kuruluşunun 140. yıldönümüydü^(*). Kızılay kurucusunu unutturken, basında Kızılay'ı unuttu. Kızılay'ı ve kurucusu Abdullah Bey'i bir Avusturya gazetesi hatırladı.

Uluslararası Kızılhaç yardım kuruluşuna kardeş kuruluş olarak 11 Haziran 1868 yılında Miralay Dr. Abdullah Bey'in girişimleriyle kurulan Kızılay teşkilatı, halkımızın ilgisizliği ve kurum çalışanlarının kayıtsızlığı yüzünden uluslararası platformda hak ettiği itibarı kazanamadı. Deprem kuşağında yer aldığı için yardım kuruluşlarına diğer birçok dünya ülkesinden daha çok ilgi ve alaka göstermesi gereken Türkiye, kendi yardım teşkilatı olan Kızılay'ı ve kurucusunu 140. yıldönümünde de unuttu.

Avusturya Gazetesi Dr. Abdullah Bey'i Hatırladı

Ulusal gazetelerimizin hiçbirinde adı anılmayan Kızılay, kuruluşunun 140. yıldönümünde kurucusu olan Macar'lı bilim adamı Miralay Dr. Abdullah Bey'le (doğuşunda Karl Eduard Hammerschmidt) birlikte, bir Avusturya gazetesinde tanıtıldı. Wiener Zeitung'un "Aktüel Portre" kösesinde Hukuk ve Doğa bi-

(*) Yazı 2008'de yayınlanmıştır.

limleri uzmanı olarak tanıtılan, Kızılay'ın kurucusu Dr. Abdullah Bey, “*eter anestezi*”nin de mucidi olarak gösterildi.

Dr. Abdullah Bey kimdir?

Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey, Avusturya'nın Viyana şehrinde Transilvanya (Macaristan) doğumlu bir maliye memuru olan Anton Hammerschmidt'in oğludur. 20'li yaşların sonunda Viyana üniversitesinde Felsefe tahsili yapmış, ardından tıbbı ve doğa bilimlerine merak sarmış ve nihayet 1837 yılında tıp doktoru olmuştur. Viyana Üniversitesinde hem Zooloji okutmanı, hem de cerrah olarak çalışan Dr. Abdullah Bey, 1847-1848 arasında Dişhekimi Dr. J. Weigner ile “*Eter Anestezisi*” üzerine çalışmıştır. Bu deneyler dünyada bilimsel anesteziolojinin öncü çalışmaları kabul edilmektedir.

Doğa bilimlerinden, entomoloji (böcek bilim) alanında ün kazanana ve dönemin önemli bilimsel dergilerinden “*Gazette Agronomique*”te yazarlık yapan bilim adamının Entomolojideki uzmanlık alanı, böceklerin metamorfozu (başkalaşım) üzerinedir. 1830-1832 yıllarında Breslav ve Viyana'da dünyadaki her sınıftan 1000'den fazla böceğin metamorfozunu sergilemiş ve bu girişimiyle Breslav Leopoldina-Carolina İmparatorluk Akademisi tarafından ödüllendirilmiştir. Bu koleksiyon, o devirde, Dünya'da bulunan her sınıftaki böceklerin metamorfozunu gösteren en büyük koleksiyondur. Dr Abdullah Bey, böcek metamorfozuyla uğraşırken, bir yandan da böcek parazitolojisi alanında bilimsel makalelere imza atmış ve yeni parazit türleri tanımlamıştır.

Dr. Abdullah Bey tarafından 1838'de Oxyuris diesingi Hammerschmidth, 1838 adıyla tanımlanan ve günümüzde Hammerschmidtiella diesingi (Hammerschmidth, 1838) olarak bilinen,

hamam böceklerinin arka bağırsaklarında yaşayan bir nematod (yuvarlak solucan) türü.

Osmanlı'ya Sığındılar

6 Ekim 1848' de “*Viyana Ayaklanması*” nın liderleri arasında katılan Dr. Abdullah Bey, 31 Ekimde Viyana ayaklanması kanlı bir şekilde bastırılınca, Polonyalı Józef Bem ve bazı arkadaşlarıyla birlikte, Viyana'ya yaklaşan Macar ordusuna sığınır. Bem'e Transilvanya'nın savunması verilince, onunla beraber kalır ve burada birçok askeri başarılarına imza atar. Ancak bir süre sonra Ruslar'ın, Avusturyalıların yardımına yetişmesi Bem'i ve çevresindekileri yenilgiye uğratacaktır. Temmuz sonunda orduları yok olur ve 9 Ağustosta Józef Bem yaralanır. Macarların kitleler halinde öldürülmesi ve korkunç işkenceler dönemi başlar. Diğer ülkelere iltica etmek isteyenleri, hükümetler Rus ve Avusturya'dan korktukları için reddederler. Macarlar son olarak Türklerden yardım isterler. Bu olayın neticesini, Prof. Dr. Ekrem Kadri şu cümlelerle dile getirir; “*Bab-ı Ali, Türk ulusuna layık bir mertlikle sığınacak mültecileri geri vermeyeceğini bildirdi. Mülteciler böylece canlarını kurtardılar...*”

Müslüman Oldu ve Hizmet Etti

Macar mültecilerden bazıları İslâm dinini kabul ederler. General Józef Bem, “*Murat (Paşa)*” adını alır. Murat Paşa Halep valiliğine tayin edilir ve 1850'de orada ölür. Kemikleri 1929'da Halep'ten, Polonya'ya götürülür ve doğum yeri olan Tarnów'da adına yaptırılan anıt mezara gömülür.

Dr. Abdullah Bey İstanbul'a gelince Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane'ye atanmış, fakat Avusturya sefaretinden gelen

yoğun baskılar nedeniyle, bu kez Şam'daki bir askeri hastaneye Miralay rütbesiyle tayin edilmiş, oradan Kırım'a geçmiştir. Müslüman olup, Abdullah ismini alması bu döneme denk gelmektedir. 1855'te Kırım Savaşının bitmesine doğru İstanbul'a çağrılmış önce Gülhane, ardından da Haydarpaşa hastanelerinde çalışmıştır. 1862'de Tıbbiye'de İlmülarz vel maadin (Jeoloji ve Mineraloji) derslerine girmiş ve ülkemizde jeoloji öğretiminin öncüsü olmuştur. Bu ders sonraları, asistanı İbrahim Lütfi Bey tarafından daha da geliştirilmiş ve böylelikle Dr. Abdullah Bey'den sonra, jeoloji öğretiminde süreklilik sağlanmıştır. Ülkemizin bilim tarihi incelendiğinde Dr. Abdullah Beyin jeoloji, paleontoloji ve entomolojinin kurucusu olduğu anlaşılır.

Dr. Abdullah Bey aynı zamanda önemli bir koleksiyoncudur. İstanbul civarında topladığı 1200 kadar fosil ve taş koleksiyonunu Paris Doğa Tarihi müzesine hediye etmiştir. Rus jeolog Platon de Tchihatcheff bu fosilleri tür tayini için paleontoloji uzmanı De Verneuil'e vermiş, tanımlanan fosiller arasında bulunan yeni türlerden birine "*Cryphaeus Abdullahi*" adı verilmiştir. Paris Uluslararası Sergisi'nde kendisine jüri tarafından altın madalya verilmesine sebep olan değerli böcek koleksiyonu, beraberinde birçok bilgi ve belgelerle beraber, 1867'de Innsbruck'ta doğa bilimleri kongresindeyken çıkan bir yangında yok olmuştur.

Aldığı en önemli görevlerden bir tanesi de, 1870 senesinde Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane bünyesinde bir "*Doğa Tarihi Müzesi*" kurmaya memur edilmesidir. Bu fikrin henüz tasarımı aşamasında olduğu 1867'de, Dr. Abdullah bey, Fransız Jeoloji Derneği'nde yaptığı bir konuşmasında; "*Doğa Tarihi Müzesi*" fikrinin dönemin padişahı Sultan Abdülaziz tarafından çok olumlu karşılandığını, Paris'e geliş nedenlerinden bir tanesinin de ileride kurulacak bu müze için altyapı çalışması yapmak olduğunu dile getirir. Nitekim 1870 senesinde ülkemizin öğrencilere ve halka

açık ilk “Doğa Tarihi Müzesi (*Le Musée d’histoire naturelle d’école Imperiale de Medicine a Constantinople*)” Dr. Abdullah bey tarafından kurulur. 1290 (1873) salnamelerinde adı “Numunehane Müdüğü” olarak geçer. Bu müze, 1900 yılında Darülfünun kurulunca “Fen Fakültesi Jeoloji Enstitüsü” ne verilmiştir. Daha sonraları, toplanan yeni malzeme ve Abdülhamit’in sarayda bulunan çok güzel ve kıymetli maden ve fosil koleksiyonu ile birleştirilip zenginleştirildikten sonra Vefa’da Jeoloji Enstitüsü olarak kullanılan Abdülkerim Paşa konağına konmuştur. 28 Ağustos 1918’de meydana gelen Vefa yangınında enstitünün bütün kitap ve koleksiyonları yanmış ve bu müzeden geriye hiç bir şey kurtarılamamıştır.

Dr. Abdullah Bey; Leopoldino-Carolina İmparatorluk Akademisi (*Academia Caesarea Leopoldino-Carolina*), Padouene’deki Bilim ve Sanat Akademisi, Rovigo Bilim Akademisi, Erfurt Krallık Akademisi, Erlangen Tıp ve Fizik Derneği ile Altenbourg, Leipzig, Dresden, Moskova, Freiburg, Pesth, Breslev, Regensburg Doğacılar Derneği, Münih Politeknik Derneği, Paris ve Londra Entomoloji Dernekleri üyesi olmuş; III. Joseph ve Avusturya liyakat madalyaları ile ödüllendirilmiştir. Aynı zamanda Kızılay’ın kurulmasında da büyük çabalar sarf etmiş olup, Kızılay’ın kuruculuk şerefi kendisine tanınmıştır.

75 Yaşında Çalışırken Öldü

Dr. Abdullah Bey, 1874 yılının Ağustos ayında Üsküdar-İzmit arasında yaptığı bir arazi çalışması esnasında, bütün gün güneş altında çalıştıktan sonra, bir apopleksi ile yıkılmış ve bir kaç gün sonra (30 Ağustos 1874) İstanbul’da Kalyoncu Kulluğu karşısındaki kira ile oturduğu evinde hayata gözlerini yummuş ve cenazesi Defterdar caminin kabristanına gömülmüştür. Dr. Mustafa Münif Paşa bu acı kaybı not defterinde şöyle dile getirir; “*Anadolu Şimendüfer hattı hadidinin güzergahında arazinin tetkikatı jeolojisinde bulunduğu esnada meşaku tabu ve firden terki hayat etmiştir...*”

Mezarı Kayıp, İsmi Cismine Bilen Yok

Hayatı savaşlar, sürgünler, sarsıntılar içinde geçen ve ömrünü insanlığın bekasına vakfeden bu cefalı Bilim adamı Osmanlıya olan sadakatını ve sükran duygularını da müslüman olduktan sonra başındaki fesi hiçbir zaman çıkarmayarak göstermiş. Batı'da çok büyük bir şöreti ve yüksek bir itibari olan eski adını da müslüman olduktan sonra menfaat icabi dahi olsa hiç kullanmayan Dr. Abdullah Bey'e Türk insanı ve hatta Kızılay derneği sahip çıkmamış ve çıkmamaya devam ediyor.

Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat (1975), "*Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey'in Hayatı ve Türk Tıp Zoolojisindeki Yeri*" (Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi. Cilt:5, Sayı:1-2, Sf:7-18) isimli makalesinde verdiği bilgilere göre; 1975 yılının Mart ayında mezarını aramak için adı geçen mezarlığa gitmiş ve karayolları tarafından yol genişletme çalışmaları esnasında birçok mezarın kaybolmuş olduğunu öğrenmiş. Bu durum karşısında derin bir üzüntüye kapılan Prof. Dr. Unat şu satırları düşmüştür; "*Umudum, kurucusu olduğu Türkiye Kızılay Derneği'nin ona bu camiinin geri kalan kabristanında sembolik bir mezar yaptıracağındandır.*"

Tıp tarihçisi Prof. Arslan Terzioğlu'nun verdiği bilgilere göre, Dr. Abdullah Bey öldüğünde Eyüp Defterdar Camii haziresine gömülüyor. Ancak Menderes döneminde hazire yol yapımı nedeniyle küçültülürken mezar başka bir yere naklediliyor. 1994 yılında tarihçiler Abdullah Bey'in ölümünün 120. yılı nedeniyle bir toplantı düzenliyor ve alınan kararla Eyüp'teki mezarını yeniden inşa ediyorlar. Kemikleri eski yerine koyup, mezar taşını yeniliyorlar. İki yıl sonra yine rahat bırakmıyorlar ve Dr. Abdullah Bey'in kemiklerini Eyüp'ten alınıp başka yere taşıyorlar, kabrini dümdüz ediyorlar. Kızılay'ın kurucusu bu büyük bilim adamının kemiklerinin nereye defnedildiği ise bilinmiyor.

Dr. Abdullah Bey Avusturya'da Türkiye'de olduğundan daha iyi tanınıyor. Unutmaya ve unutturmaya çalıştığımız medar-ı iftiharlarımızı ne zaman hatırlayıp af dileyeceğimiz meçhul ancak mimarına sahip çıkmayan bir kuruluşun ihtiyaç duyduğu ilgiye ilelebet kavuşamayacağı malum...

Editörün notu: Türk Kızılayı, kurucusu olan Dr. Abdullah Bey'e vefa borcunu ödeyecek ve defnedildiği Eyüp Defterdar Camii haziresinde yol genişletme çalışmaları sırasında kaybolan mezarının yerine sembolik bir anıt mezar dikilecektir. Başkanımız Tekin Küçükali Bey'in tasvibi ile genel merkez yönetim kurulundan karar çıkmış olup, proje üzerinde çalışılmaktadır. Vefatının 137. yıldönümüne (30 Ağustos 2011) yetiştirilmesi planlanmaktadır.

MACARLI MİRALAY DR. ABDULLAH BEY (1800 - 1874)

Dr. Abdullah Bey'in portresi

Tıp, Zooloji ve Jeoloji tarihimizde Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey olarak tanınan Karl Eduard Hammerschmidt 1800 yılında Viyana'da doğmuştur. Habsburg'da, maliye vekaletinde sivil bir memur olan babası Anton Hammerschmidt Transilvanya (Macaristan) doğumludur.

Dr. Abdullah Bey 20'li yaşların sonunda Viyana üniversitesinde Felsefe tahsili yapmış, ardından tıbbı ve doğa bilimlerine merak sarmış ve nihayet 1837 yılında tıp doktoru olmuştur. O yıllarda yine Viyana üniversitesinde hem zooloji okutmanı, hem

de cerrah olarak çalışan Dr. Abdullah Bey, 1847-1848 arasında Dişhekimi Dr. J. Weigner ile “*Eter Anestezisi*” üzerine çalışmıştır.

Doğa bilimlerinden, entomoloji (böcek bilim) alanında daha o yıllarda büyük bir ün kazanan Dr. Abdullah Bey, dönemin önemli bilimsel dergilerinden biri olan “*Gazette Agronomique*” te yazarlık yapmıştır. Entomolojideki uzmanlık alanı, böceklerin metamorfozu (başkalaşım) üzerineydi. 1830-1832 yıllarında Breslav ve Viyana’da 1000’den fazla böceği sergilemiş ve bu girişimiyle Breslav Leopaldina-Carolina İmparatorluk Akademisi tarafından taltif edilmişti. Bu koleksiyon, o devirde, Dünya’da bulunan her sınıftaki böceklerin metamorfozunu gösteren en büyük koleksiyondur.

Bu arada hemen belirtmeliyiz ki; 18. yüzyılda böceklerin metamorfozu alanında Fransız René Antoine Ferchaul de Réaumur (1683-1757) ve Alman August Johann Rösel von Rosenhof (1705-1759) en ünlü iki araştırmacıydı.

Dr. Abdullah Bey böcek metamorfozuyla uğraşırken, bir yandan da böcek parazitolojisi alanında bilimsel makalelere imza attı ve yeni parazit türleri tanımladı. Aşağıdaki resimde Dr. Abdullah Bey tarafından 1838’de *Oxyuris diesingi* Hammerschmidth, 1838 adıyla tanımlanan ve günümüzde *Hammerschmidtiella diesingi* (Hammerschmidth, 1838) olarak bilinen, hamam böceklerinin arka bağırsaklarında yaşayan bir nematod (yuvarlak solucan) türünü göreceksiniz.

6 Ekim 1848 Dr. Abdullah Beyin hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. Onu, o gün meşhur “*Viyana Ayaklanması*”nın başrol oyuncularında görmekteyiz. 31 Ekimde Viyana ayaklanması kanlı bir şekilde bastırılınca, Polonyalı Józef Bem ve bazı arkadaşlarıyla birlikte, Viyana’ya yaklaşan Macar ordusuna sığınarak hayatını kurtarmıştır. Bem’e Transilvanya’nın savunması verilin-

ce, onunla beraber kalmış ve burada birçok askeri başarılar elde etmişlerdir. Ancak bir süre sonra Rusların, Avusturyalıların yardımına yetişmesiyle talihleri ters döndü ve yenildiler. Temmuz sonunda orduları yok oldu ve 9 Ağustosta Bem yaralandı. Macarların kitleler halinde öldürülmesi ve korkunç işkenceler dönemi başladı. Diğer ülkelere iltica etmek isteyenleri, hükümetler Rus ve Avusturya'dan korktukları için reddettiler. Macarlar son olarak Türklerden yardım istediler. Bu olayın neticesini, merhum hocamız Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat aynen şu cümlelerle dile getirir; ***“Bab-ı Ali, Türk ulusuna layık bir mertlikle sığınacak mültecileri geri vermeyeceğini bildirdi. Mülteciler böylece canlarını kurtardılar...”***

Macar mültecilerden bazıları İslam dinini kabul ettiler. General Józef Bem, *“Murat (Paşa)”* adını aldı. Murat Paşa Halep valiliğine tayin edildi ve 1850'de orada öldü. Kemikleri 1929'da Halep'ten, Polonya'ya götürüldü ve doğum yeri olan Tarnów'da adına yaptırılan anıt mezara gömüldü.

O yıllarda Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane'de (1909 yılında, askeri ve sivil tıbbiyeler Haydarpaşa'daki tıbbiye binasında birleştirilerek *“Haydarpaşa Tıp Fakültesi”* adını alır) İlmi Hayvanat (Zooloji) ve İlmi Nebat (Botanik) dersleri okutulmaktaydı. Zooloji ve Fizyoloji derslerini Dr. Stefanos Karateodori, Botanik dersini ise Dr. Salih Efendi vermekteydi. Ancak 1848'de Dr. Salih Efendi mektep nazırı olunca, mektep içerisinde bir takım yeniliklere girişmiş ve bu süreçte Botanik derslerine de Dr. Stefanos Karateodori girmeye başlamıştır.

Dr. Abdullah Bey İstanbul'a gelince Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane'ye atanmış, fakat Avusturya sefaretinden gelen yoğun baskılar nedeniyle, bu kez Şam'daki bir askeri hastaneye Miralay rütbesiyle tayin edilmiştir. İşte Müslüman olup, Abdullah ismini alması bu döneme denk gelmektedir. 1855'te Kırım savaşının

bitmesine doğru İstanbul'a çağrılmış önce Gülhane, ardından da Haydarpaşa hastanelerinde çalışmıştır. 1862'de Tıbbiye'de İlmülarz vel maadin (Jeoloji ve Mineraloji) derslerine girmiş ve ülkemizde jeoloji öğretiminin öncüsü olmuştur. Bu ders sonraları, asistanı İbrahim Lütfi Bey tarafından daha da geliştirilmiş ve böylelikle Dr. Abdullah Bey'den sonra, jeoloji öğretiminde süreklilik sağlanmıştır.

Ülkemizin bilim tarihi incelendiğinde Dr. Abdullah Beyin jeoloji, paleontoloji ve entomolojinin kurucusu olduğu anlaşılır. Bahsi geçen bilim dallarında çok kıymetli koleksiyonlar hazırlamıştır. Kendisine ait olan 1200 kadar fosil ve taş koleksiyonunu Paris Doğa Tarihi müzesine hediye etmiştir. Dr. Abdullah Beyin İstanbul civarından toplayıp, Paris Doğa Tarihi müzesine hediye ettiği bu koleksiyondaki fosiller, o yıllarda Paris'te olan ve İstanbul'un jeolojisi ve fosilleri üzerinde çalışan ünlü Rus jeolog Platon de Tchihatcheff'in dikkatini çekmiş ve bunları tayin etmesi için paleontoloji uzmanı De Verneuil'e vermiş, o da bunları Tchihatcheff'in getirdikleri ile birlikte inceleyerek tür tayinlerini yapmıştır.

Bu çalışma, Platon de Tchihatcheff'in "*Paleontologe*" adlı eserinin sonunda ek olarak yayınlanmıştır. De Verneuil, bu çalışmasında, Platon de Tchihatcheff'in getirdiği 49 ve Dr. Abdullah Bey'in getirdiği 51 fosilin tayinini yapmış ve fosiller arasında yeni türler tanımlayarak yayınlamıştır. Bu yeni tür trilobitlerden bir tanesini de *Cryphaeus abduhahi* olarak tanımlar. Paris Uluslararası Sergisinde kendisine jüri tarafından altın madalya verilmesine sebep olan değerli böcek koleksiyonuysa, birçok yazılarıyla beraber, 1867'de Innsbruck'ta doğa bilimleri kongresindeyken çıkan bir yangında yok olmuştur.

Aldığı en önemli görevlerden bir tanesi de şüphesiz, 1870 se-

nesinde Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane bünyesinde bir “Doğa Tarihi Müzesi” kurmaya memur edilmesidir. Bu fikrin henüz tasarı aşamasında olduğu 1867’de, Dr. Abdullah bey, Fransız Jeoloji Derneği’nde yaptığı bir konuşmasında; “Doğa Tarihi Müzesi” fikrinin dönemin padişahı Sultan Abdülaziz tarafından çok olumlu karşılandığını, Paris’e geliş nedenlerinden bir tanesinin de ileride kurulacak bu müze için altyapı çalışması yapmak olduğunu dile getirir. Nitekim 1870 senesinde ülkemizin öğrencilere ve halka açık ilk “Doğa Tarihi Müzesi (Le Musée d’histoire naturelle d’école Imperiale de Medicine a Constantinople)” Dr. Abdullah bey tarafından kurulur. 1290 (1873) salnamelerinde adı “M*****id-i Selase (Cansız varlıklar, hayvanlar ve bitkileri inceleyen bilim dalı) Muallimi ve Numunehane Müdürü” olarak geçer.

Bu müze, 1900 yılında Darülfünun kurulunca “Fen Fakültesi Jeoloji Enstitüsü” ne verilmiştir. Daha sonraları, toplanan yeni malzeme ve Abdülhamit’in sarayda bulunan çok güzel ve kıymetli maden ve fosil koleksiyonu ile birleştirilip zenginleştirildikten sonra Vefa’da Jeoloji Enstitüsü olarak kullanılan Abdülkerim Paşa konağına konmuştur. 28 Ağustos 1918’de meydana gelen Vefa yangınında enstitünün bütün kitap ve koleksiyonları yanmış ve bu müzeden geriye hiç bir şey kurtarılamamıştır.

Dr. Abdullah Bey; Leopoldino-Carolina İmparatorluk Akademisi (Academia Caesarea Leopoldino-Carolina), Padouene’deki Bilim ve Sanat Akademisi, Rovigo Bilim Akademisi, Erfurt Krallık Akademisi, Erlangen Tıp ve Fizik Derneği ile Altenbourg, Leipzig, Dresden, Moskova, Freiburg, Pesth, Breslev, Regensburg Doğacılar Derneği, Münih Politeknik Derneği, Paris ve Londra Entomoloji Dernekleri üyesi olmuş; III. Joseph ve Avusturya liyakat madalyaları ile ödüllendirilmiştir. Aynı zamanda Kızılay’ın kurulmasında da büyük çabalar sarf etmiş olup, Kızılay’ın kuru-

culuk şerefi kendisine tanınmıştır.

Dr. Abdullah Bey, 1874 yılının Ağustos ayında Üsküdar-İzmit arasında yaptığı bir arazi çalışması esnasında, bütün gün güneş altında çalıştıktan sonra, bir apopleksi ile yıkılmış ve bir kaç gün sonra (30 Ağustos 1874) İstanbul'da Kalyoncu Kulluğu karşısındaki kira ile oturduğu evinde hayata gözlerini yummuş ve cenazesi Defterdar Camiinin kabristanına gömülmüştür. Dr. Mustafa Münif Paşa bu acı kaybı not defterinde şöyle dile getirir; “*Anadolu Şimendüfer hattı hadidinin güzergahında arazinin tetkikatı jeolojisinde bulunduğu esnada meşaku tabu ve firden terki hayat etmiştir...*”

İhtilaller, savaşlar, sürgünler ve büyük sorumluluklar yorgunu 74 yaşında ihtiyar bir insanın Ağustos sıcağında gün boyu arazide çalışmasını ancak yüreğinde barındırdığı derin doğa ve bilim aşkından kaynaklandığını savunabiliriz.

Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey Osmanlı İmparatorluğunda büyük itibar görmüş ve meslektaşlarınca sayılmıştır. Muallim Dr. Hüseyin Remzi Bey (1890 yılı sonlarında, Dr. Hüseyin Remzi Bey'e bir “*telkihane*” (çiçek aşısı üretim yeri) kurması için görev verilir. Bu telkihane, “*Telkihane-i Osmani*” adını alarak 1892 Temmuz ayında, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane'nin bahçesinde bulunan bir binada, Çiçek aşısını üretmeye başlayacaktır. Hüseyin Remzi Bey 1871 yılından beri “*aşı enspektörü*” ünvanını taşımakla birlikte ilk “*Türk Mikrobiyoloğu*” ünvanına da sahiptir) kendisinden bahsederken; “*Tabakat-i Arz ilminde ve bahusus müstahasat mebahisinde yed-i tula sahibi (duayen) olduğu gibi entomolojici (mebhas-i haşerat) de vukufu tam eshabından idi*” demiştir.

Ruhu şad olsun!

Son Söz: Dr. Abdullah Bey, iltica ettiği günden son nefesini verdiği o hazin ana kadar Türkiye'ye sadık kalmıştır. Müslüman olduktan sonra bir daha asla Avrupa'da son derece saygın olan o meşhur ismini kullanmamış ve fesini başından çıkartmamıştır. Bunlar onun karakter yüceliğini, vefa hissini ele vermesi bakımından son derece önemli ipuçlarıdır.

Ne yazık ki bu güzel insanın Defterdar Camii mezarlığındaki kabri ve mezar taşı kaybolmuştur. Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat, 1975 yılının Mart ayında mezarını aramak için, adı geçen mezarlığa gitmiş ve karayolları tarafından yol genişletme çalışmaları esnasında birçok mezarın kaybolmuş olduğunu öğrenmiştir. Bu durum karşısında hoca derin bir üzüntüyle şunları söylemiştir; *“Umudum, kurucusu olduğu Türkiye Kızılay Derneği'nin ona bu caminin geri kalan kabristanında sembolik bir mezar yaptıracağındandır...”*

Şahsen Kızılay'ın böyle bir teşebbüste bulunup bulunmadığını bilmiyorum. Lakin kurucusu olmasına rağmen şu an Kızılay'ın web sayfasının tarihçe bölümünde Dr. Abdullah Bey'in ismi ve resmi bulunmamaktadır. Yine eski kaynaklarda Ankara'da, Kızılay meydanında Dr. Abdullah Bey'in bir büstünün olduğundan bahsedilmektedir. Ben 1990 yılından beri Ankara'da olmama rağmen böyle bir büst görmedim. Bu konuda bilgisi olan varsa lütfen bana yazsın.

Önemli Not: Yukarıda Dr. Abdullah Bey hakkında okuduğunuz yazı, esasında onun hayatıyla ilgili yazılmış bir kaç makalenin derlemesidir. Yazının vücuda gelmesinde yararlandığım temel kaynaklar sırasıyla şunlardır.

1-) Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat (1975). Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey'in Hayatı ve Türk Tıp Zoolojisindeki Yeri. Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi. Cilt:5, Sayı:1-2, Sf:7-18.

2-) Prof. Dr. Kemal Erguvanlı (1975). Türkiye'de, Miralay Dr.

Abdullah Bey'in Jeoloji Öğretiminde ve Araştırmalarında Öncülüğü. Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi. Cilt:5, Sayı:1-2, Sf:19-36.

3-) J. Honti and G. Dinç (2002). "Karl Eduard Hammerschmidt alias Abdullah Bey (1800-1874), A Hungarian and Turkish physician in the 19th century". Proceedings of the 38th International Congress on the History of Medicine (İstanbul, 1-6 September 2002), Eds.: N. Sarı, A. H. Bayat, Y. Ülman and M. Işın, Ankara, 2005, "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. TTK Yay. XXVI. Dizi, Sayı 14^a", 1101-1104.

DR. ABDULLAH BEY VE İLK (VE SON) DOĞA TARİHİ MÜZEMİZ

Prof. Dr. A. M. Celal Şengör

1848 İhtilali Avrupa'daki iktidar savaşlarından biriydi. Çeşitli Avrupa ülkelerinde alevlenen ihtilaller serisi sonunda ihtilali yapanların arzularından az da olsa bazıları gerçekleşti ama bunlar sonra tekrar kaybedildi ve sorumlular ya canlarını, ya hürriyetlerini ya da vatandaşlıklarını yitirdiler. Bu vatandaşlıklarını yitirenler arasında Viyanalı hukuk doktoru Karl Eduard Hammerschmidt (1801-1874) de vardı.

Hammerschmidt önce Viyana'dan Macaristan'a kaçtı, ama orada da imparatorluk polisi peşine bırakmayınca kurtuluşu Osmanlı devletine sığınmakta buldu. Avusturya iadesini istedi. Ali Paşa da Müslüman olduğu takdirde iade edilmeyeceğini söyleyince, Herr Dr. Karl Eduard Hammerschmidt, Dr. Abdullah Bey oldu.

Osmanlı yönetimi onu Şam'daki askeri hastanede tabip olarak görevlendirdi. Sonra Abdullah Bey İstanbul Mekteb-i Şahanesi'ne arziyat (jeoloji) hocası olarak atandı. Daha ülkesindeyken zoolojiye ve bilhassa entomolojiye (yani böcek bilimine) merak sarmış ve bir tarım dergisinin yayın yönetmenliğini yapmış olan Dr. Abdullah Bey, İstanbul civarındaki kayaçları inceleyerek bunların

yaşlarını tespit edebilmek için fosil toplamaya başladı. Bu arada Türkiye dışından gelen memleketlisi Ferdinand von Hochstetter gibi jeologlara da zaman zaman kılavuzluk ediyordu.

Miralay (yani Albay) Dr. Abdullah Bey 1867 Paris Dünya Sergisi'ne İstanbul'dan bir grup fosil götürdü; Paris'in meşhur Doğa Tarihi Müzesi'ne hediye etti, on beş yıl Türkiye'yi karış karış dolaşıp ülkemiz hakkındaki en kapsamlı doğa bilimi eserini yazmakta olan Prens Piyotr Aleksandroviç Çihaçof'tan bu fosilleri inceleyip eserine eklemesini rica etti. Prens Çihaçof bunları meşhur paleontolog Edouard ve Verneuil'e verdi, o da Viskont d'Archiac ile birlikte bunların bir ilk tanıtımını 1867'de neşretti ve geniş tanıtım Abdullah Bey'in istediği gibi Çihaçof'un eserine bir ek olarak yayımlandı.

Bu hikayenin buraya kadarki kısmını, Abdullah Bey-Çihaçof-de Verneuil ilişkilerini tam olarak bilemeden, bizde yapılan yarım yamalak ve kısmen yanlış yayınlardan duymuştum. Ancak geçenlerde tesadüfen İspanya'nın Roman Llull Üniversitesi'nin dergisinde Angel Mostera imzalı bir makale sayesinde Abdullah Bey'in İstanbul ve civarından 10.000 (on bin) fosil toplamış olduğunu, bunun dubletlerinden (yani birbirinin aynı olanlar) 220 kadarını 1872'de Madrid'deki Gabinete de Historia Natural'e (şimdi Madrid Museo Nacional de Ciencias Naturalesd Madrid Doğa Bilimleri Millî Müzesi) hediye etmiş olduğunu öğrendim.

Sonra 1868 yılında Avusturya Jeoloji servisi dergisindeki bir notundan Abdullah Bey'in 100 kadar örneği de Viyana'da meşhur Doğa Tarihi Müzesine hediye etmiş olduğu çıktı ortaya. Kendisi bu nedenden ötürü Avusturya İmparatorunun bu eski politik kaçağa Bilim ve Sanat Altın Madalyası'nı verdiğini anlatıyor. Abdullah Bey bunun dışında Rus çarından St. Stanislas nişanını, İtalya kralından da İtalyan Tacı nişanını almış. Muhtemelen

bu ülkelere de koleksiyon dubletlerinden hediye etmiştir. Onu bile bilemiyoruz, çünkü Dr. Abdullah Bey'i adam gibi araştırmış bir bilim tarihçimiz yok (ama bilim tarihi disiplinine katkısı sifıra yakın bir zatın resmini paralarımızın üstüne bastık!)

Fakat esas koleksiyon ile Abdullah Bey İstanbul'daki Tıp Okulu'nda bir Doğa Tarihi Müzesi kurmuş. Bu müze daha sonra 1915'te kurulan jeoloji enstitüsüne verilerek Vefa konağına nakledilmiş ve orada 1918 yılındaki yangında yok olmuş. Sonra? Hiç! Abdullah Bey'in topladığı fosil miktarını, kurumlar bile toplamamıştır.

İstanbul'un taşlarını, fosillerini, jeolojik yapılarını (ve bu arada tabii deprem tehdidinin öğelerini) görmek isterseniz çocuğunuzu nereye götüreceksiniz? Öyle bir yeriniz yok. Hem de bir Avusturyalı bunu yüz elli sene evvel yapıp nasıl yapılacağını gösterdiği halde.

Bizim Belediye ne yapıyor? Fetih Müzesi açıyor, hani çok önemliymiş gibi. Birisi çıkıp dese ki, *"İstanbul'u aldınız da ne yaptınız? Rönesans'a kaynak olmuş bu muhteşem şehri varoşların boğduğu bir cehalet merkezi haline getirdiniz!"* Ne cevap vereceğiz? Abdullah Bey'i (kuruluşuna yadım ettiği Kızılaycılar dışında) hatırlayan mı var?

Not: Sözüm ona 556 yıllık İstanbul Üniversitesi (gerçekte 109 yıllık) yabancıların kurduğu Doğa Tarihi Müzesi'ni kırk sene koruyamadı bile. 235 yıllık İTÜ iki sene evvel bir Doğa Tarihi Müzesi yapmaya kalkıştı. Netice? Fossss! Türkiye'de üniversite yoktur dediğimiz zaman işte böyle şeyleri kastediyorum.

KIZILAY'IN KURULUŞUNDAKİ YAZIŞMALAR

Konu: 28-30 Nisan 2010 tarihinde Cenevre'de gerçekleşen 8. Dijital Arşivler konferansı'na katılan Arşiv Yönetimi Bölümü yetkilisi Hande UZUN KÜLCÜ'nün yönetim kuruluna sunulan raporunda belirtilen, ICRC Arşivi'nde yapılan araştırma neticesinde elde edilen 1868-1924 yılları arası 150 sayfa belgeden Türk Kızılayı'nın kuruluş ve öncesi dönemini yansıtan dört belgenin tercümeleleri.

- 8 Şubat 1868 tarihli Abdullah Bey'in ICRC ile yaptığı yazışmaya ait belge,

- 20 Haziran 1868 tarihli Abdullah Bey'in ICRC ile yaptığı yazışmaya ait 2 belge

- 10 Mayıs 1869 tarihli Abdullah Bey ve Marko Paşa'nın yaptığı yazışmaya ait 1 adet belge ve ekleri.

ICRC/3
İstanbul, 8 Şubat 1868

Çok sevgili dostum,

Size uzun zamandır yazamama nedenim, kongremiz için Aralık ayının sonuna kadar Paris'te kalmamdır. Son birkaç aydır Paris'te yaşadığım çeşitli düş kırıklıklarını, üzüntü ve yorgunlukları anlatarak sizi yormak istemiyorum. Maddi kayıpların yanı sıra işimi kaybetme tehlikesi ile karşılaştım; en üzücü olan da kurumumuz için şimdiye kadar hiçbir destek bulamamış olmam. Arzu edilen ve umulan desteği hiçbir yerde bulamayınca çeşitli kurumlara yapılan bağışların Fransız Hükümeti tarafından değerlendirilmesinin İstanbul'daki kurumumuzun yararına olabileceğini düşündüm. Ancak büyükelçiliğimiz tarafından önerilen liste, sergiye katılan Osmanlıları sinirlendirdi.

Bay Donant, Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Bay Bourre'nin destek vereceğini belirtmişti. Yine son derece cesaret kırıcı ve bu kurumu Türkiye'de bir ütopya olarak gören bir yanıt aldım: *"Dilediğinizi yapın, ancak hiçbir başarı ihtimali görmediğim bir şeye karışmamı benden istemeyin"*. Oldukça cesaret kırıcı. Tıpkı bizde olduğu gibi.

Yine de cesaretim henüz kırılmadı. Amacımıza destek vermeye hazır pek çok kişiyle tanıştım ve Avusturya Büyükelçisi de ilgileceği sözünü verdi. Fransa'nın da ilgisini esirgemeyeceğini ummuştum, ancak sözünü ettiğim koşullarda bir ümit yok.

Bütün bunlar moralimin bozulmasına yol açarak beni hasta etti. Ekselansları Ömer Paşa'yla görüştüm. Kurumumuzu ayrıntılarıyla tanıyor, ayrıca önerimi destekleyeceğine söz verdi. Harbiye Nezaretine sunmak üzere benden bir taslak metin ve

niyet mektubu istedi. İşte bir adım: Bu yüce kişinin gösterdiği teveccüh sayesinde umutsuz değilim. Öneri mektubunu ona bugünlerde sunacağım.

Bütün kalbimle dilediğim başarı haberini size yakında verebilmek umuduyla...

Dr. Abdullah Bey

ICRC/1

İstanbul, 20 Haziran 1868

Pek sevgili Mognier,

Resmi bir mektuptan sonra arkadaşça birkaç söz etmeme izin verin.

Ömer Paşa'nın desteği olmasaydı amacımızda başarılı olamayacak veya en azından bu kadar ilerleyememiş olacaktık. Ömer Paşa'nın himayesinde bir komite oluşturmak için arkadaşlarımla görüşmelerde bulundum. Yönetmeliklerin hazırlanması ve komitenin organizasyonu çalışmalarına başlamak üzere 25 kişinin desteğini aldık. Gazetede yapılacak bir çağrı, Ömer Paşa'nın da ilgilenmesi koşuluyla çok daha fazla üye getirecektir.

Ortak amacımız için bu yüce kişilerin sevgisini kazanmak önemli görünüyor. Başkan Marko Paşa'ya ev/veya Hami Ömer Paşa'ya *"25 kişiden oluşan geçici bir komitenin oluşturulduğu, Yüksek Merkezi Komitenin bu olaya büyük ilgi gösterdiği ve bunun ancak Ekselansları Ömer Paşa ile Ekselansları Marko Paşa'nın teveccühü sayesinde gerçekleştiğine ikna olduğu ve Sultan Abdülaziz'in yönetimi altında gerçekleştiği vb."* şeklinde bir mektup yazmanın uygun olacağını düşünüyorum.

Yeterince söyledim, niçin olduğunu biliyorsunuz. Beni sonuncu olarak bırakın, böylelikle daha özgürce davranabilirim.

Ancak benim için bir iyilik yapabilirsiniz: Berlin'deki uluslararası konferanslara katılmaktan memnuniyet duyarım. Bu yıl Berlin'de bir toplantı olursa sizi ve sevgili arkadaşlarımı görme dileğimi gerçekleştirebilirsiniz; komitemizi Berlin'e davet edebilirsiniz.

Abone olduğum gazetenizin bir nüshasını bekliyorum. **Komitimizin kurulmasını haber yapma fırsatınız olursa, Osmanlı İmparatorluğunun evrensel gelişmede arkada kalmadığını belirtmenizi rica ederim.**

Yanıtınızı en kısa zamanda bekliyorum ve sizi tüm kalbimle kucaklıyorum.

Dostunuz Abdullah

ICRC/2

İstanbul, 20 Haziran 1868

Yaralılara Yardım Dernekleri Uluslararası Yüksek Komitesinin Pek Muhterem Başkanı,

Cenevre Uluslararası Komitesi 19 Eylül 1867 tarihinde gönderdiği mektupla Osmanlı İmparatorluğunda kurulacak yaralılara yardım derneği ile ilgilenme görevini bana verdi.

Altı aydır süren rahatsızlığım nedeniyle bu görevle istediğim ölçüde ilgilenemedim.

Hiçbir destek olmadan hatta bazı yüksek mevkideki kişilerin cesaret kırıcı tavırlarına rağmen bugün size oldukça iyi haberler verecek durumdayım.

Ekselansları Ömer Paşa'ya başvurdum ve Paşa bana destek sözü verdi. Ayrıntılı bir yardım derneği yönetmeliği, Paris Konferansları hakkında bir rapor ile Amerika ve Avrupa'daki yardım derneklerinin pratik faydaları ve güncel durumları hakkında bir özeti kendisine sundum. Paşa, kendi himayesinde bir çağrıda bulunmaya izin verdi; Majestelerine ve bakanlara seslendiği "*insanlığa çağrı*"nın nüshası ilişiktedir. Arkadaşlarım arasında 10'u kadın olmak üzere 50 kişi birkaç gün içinde çağrıya cevap verdi. Size ilişikte 25 kişi tarafından imzalanmış olan belgenin bir nüshasını gönderiyorum. Bu belgeyi imzalayan kişiler, Ömer Paşa'nın himayesinde ve Marko Paşa'nın başkanlığında, Genel Sekreter Dr. Abdullah Bey'in önerisiyle, Osmanlı İmparatorluğu adına İstanbul'da yaralılara yardım derneğinin kurulması için oluşturulacak geçici bir komiteyi oluşturmaya hazır olduklarını beyan ediyorlar.

Bu belge ile Osmanlı İmparatorluğunun yaralılarına yardım derneği komitesinin kuruluşu ve varlığı kayda geçmiş oluyor.

Son çabalarımın bir sonuç vermesi nedeniyle mutluyum.

Biliyorsunuz ki Amerika'daki yardım dernekleri, sağlık hizmetlerinin askeri yetkililerine kendi yararlıklarını kabul ettirmede büyük zorluk yaşadılar. Bu kurumun başında genel müfettişi, askeri sağlık konseyi üyeleri, hemen hemen bütün askeri hastanelerin başhekimleri Komite'de yer almakta. Askeri yetkililerin kayıtsızlığının yol açacağı korku yerine onların olumlu etkisini hissedeceğiz.

Ömer Paşa'nın kişisel etkisiyle ve sağlığımın elverdiği ölçüde gerçekleştireceğim ziyaretlerle yakın zamanda üye sayısının artacağını umuyorum.

Yönetmeliklerin gözden geçirilmesi için oluşturulan komisyon, önerilen yönetmeliklerle ve gazetede kamuoyuna yapılacak çağrıyla ilgilenecek.

Bütün başlangıçlar zordur; başlangıç gerçekleşti. Allah'tan iyi niyet ve isteğime göre bana güç vermesini diliyorum.

Size ve komitenizin üyelerine saygılarımı sunarım.

Dr. Abdullah Bey

Not: Paris Konferansının 19 Ağustos 1867 tarihli kararlarını, bir veya iki nüsha halinde yollamanızı rica ediyorum.

ICRC/4
İstanbul, 10 Mayıs 1869
Askeri Hasta ve Yaralılara Yardım Derneği

Azizim,

Hasta ve yaralı askerlere savaş sırasında yardım konusunda 22 Ağustos 1864'te Türkiye'nin de katılmış olduğu Cenevre Uluslararası Anlaşması'nın amaçları ile aynı doğrultuda bir derneğin, geçtiğimiz 12 Nisan'da burada kurulmuş olduğunu bildirmekten şeref duyarız.

Bu insani ödevde katılmak isteyeceğinizi umarak saygılarımızı sunarız,

Genel Sekreter, Dr. Abdullah Başkan, Dr. Marko
Cenevre Yaralılara Yardım Uluslararası Komitesi Başkanı
Bay Mognier'ye

Not: Derneğin toplantıları her ayın ilk pazartesi günü Beşiktaş'ta Saray Eczanesi'nde yapılacaktır.

Yıllık Gider

Kurucu Üyeler : 100 Kuruş

Asil Üyeler : 20 Kuruş

ICRC/4.1

İstanbul, 14 Temmuz 1869

Sayın Başkan

Derneğimizin son toplantısına istinaden size ekte, komitemizin resmi ve son bildirisini gönderiyorum. Kayıtlı üye sayısı 60'tır. Bunlardan 30 kurucu üye Yüksek Konseyi oluşturmaktadır. Ömer Paşa'nın himayesinde kurulan Büro da aynı şekildedir.

Başkan Marko Paşa, Dr. Mognier Keepref (?) Bey, Genel Sekreter Dr. Abdullah Bey, Yardımca sekreterler Dr. de Castro ve Limonides (?) Bey, Veznedar Bay Curtis.

Yönetmelik önerilerinin okunarak düzeltilmesi tarafımdan yapılmıştır ve bu öneriler yakında yönetimin onayına sunulacaktır.

İstanbul Saray Tıbbiye Derneğinin başkan yardımcısı olarak yardım derneğimize ait bağışların İstanbul gazetesinde yayımlanmasını olumlu bir adım olarak değerlendiriyorum. Zira şimdiye kadar kişisel yollarla üye kazanmaya çalıştım. Destek oldukça az; ilgi neredeyse hiç yok. Başarısız olup yok olmamak için gerekli güce sahip olmayı dilerdim.

Son toplantımızda, Haye'deki sergi için davetiyelerden söz edildi ve Tıbbiye Derneğinin bir sonraki toplantısında ele alınacak.

Uluslararası makbuzlar meselesine gelince, bana iki nüsha yol-lamanızı ve toplam hesabı hangi yolla ulaştıracığımı konusunda beni bilgilendirmenizi rica ediyorum.

Yürütme Komitesi için bir yönerge yazmakla meşgulüm. Eğer böyle bir yönerge mevcutsa onu bana göndermenizden memnuniyet duyarım.

Saygılarımla...

Dr. Abdullah Bey

Not: Derneğimize ait yazışmaları iki nüsha halinde almayı rica ediyorum.

CARL EDUARD HAMMERSCHMİDT

Karl Eduard Hammerschmidt also called **Abdullah Bei** and **Carl** (1800, Vienna - 30 August 1874, Anatolia) was an Austrian mineralogist, entomologist and physician.

Hammerschmidt studied the law, but could not become an ad-

vocate. Instead, already an editor of *Landwirtschaftlichen Zeitung*, an agricultural newspaper, and an entomologist, he became a student of medical writing.

After the Hungarian Revolution of 1848 he had to flee, joined the Hungarian army and fought under the Polish general Józef Bem. Wounded and with many suffering comrades he was pushed over the Turkish border. He became a teacher at the medical school in Constantinople, but after complaints from Austria was displaced. He then moved to Damascus where he worked for several years as a hospital physician, served as a physician in the Crimean War, was during the Vienna Exhibition of 1873 a Turkish commissioner.

After 1873, he became a teacher of mineralogy and Zoology at the medical school in Constantinople, for which he created a natural history museum. Hammerschmidt was a member of the Royal Entomological Society of London. As well as zoological and geological text books in the Turkish language he made valuable contributions to the geological and zoological knowledge of the Bosphorus areas. He was joint founder of the Turkish Red Crescent.

He died during the geological investigation of a new railway line in Anatolia.

- *Beschreibung eines neuen mexicanischen Schmetterlinges (Cossus) Redtenbacheri Hmrschdt., dessen Entwicklung in Wien beobachtet wurde, mit 1 lith. Tafel.* Wien, 1847
- *Helminthologische Beiträge, Beschreibung einiger neuer in Insekten entdeckten Oxyuris-Arten.* Wien, 1847.
- *Beschreibung einiger Oxyuris-Arten.* In: *Naturwissensch-*

haftliche Abhandlungen, 1 (1847).

Literature

Verhandlungen des V. Symposions über Österreichisch - Türkische Medizinische Beziehungen: Anlässlich des 120. Todesjahres des Mitbegründers des Türkischen Halbmondes Dr. Abdullah Bey und des 150. Todesjahres des Schöpfers der Medizinschule Galatasaray Dr. K. A. Bernard. (V. Türk - Avusturya Tibbî İlişkileri Simpozyumu bildirileri: 5 Ekim 1994, Çarşamba; Kızılay'ın Kurucularından Miralay Dr. Abdullah Bey'in ölümünün 120. yıldönümü ile Galatasaray'da Mekteb-i Tibbiye-i Şahane'nin kurucularından Dr. K. A. Bernard'ın ölümünün 150. yıldönümü anısına düzenlenen yayınlayanlar Arslan Terzioğlu). Türk Avusturya Tibbî İlişkileri Simpozyumu 5, 1994. İstanbul, 1995.

19. YÜZYILDA TÜRK VE MACAR HEKİM ABDULLAH BEY, DİĞER BİR DEYİŞLE KARL EDUARD HAMMERSCHMİDT

József HONTI, Budapest – Gülten DİNÇ, İstanbul

Dr. Hammerschmidt Viyana'da Ekim 1848 ihtilaline karıştı. Ayaklanma kanlı bir şekilde bastırılınca Macar ordusuna geçerek hayatını kurtardı. Burada Transilvanya'nın savunmasından sorumlu Polonyalı Jozsef Bem ile birlikte Avusturyalılara karşı savaştı. Rusların Avusturyalılara yardım ettiği savaş sonunda Hammerschmidt de aranan kişilerden biriydi. Ülke dışına kaçmaya çalışanları Rusya ve Avusturya'dan korkan devletler kabul etmedi. Son çare olarak Osmanlılardan yardım ve sığınma istediler. Osmanlı Devleti tehditlere rağmen Macar ve Leh mültecilerini kabul etti. Bu mülteciler arasında bulunan General Bem Halep valiliğine atandı ve orada Müslüman olarak Murat adını aldı. Murat Paşa 1850'de Halep'te öldü. Dr. Hammerschmidt ise İstanbul'a gelince Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'ye (The Imperial Military Medical School) hoca olarak tayin edildi. Ancak Avusturya sefirliği bunu sakıncalı bulunca Türk Hükümeti kendisini Şam Askeri Hastanesi'ne hekim olarak atadı. Dr. Hammerschmidt Şam'da Müslüman olarak Abdullah adını aldı. Bundan sonra kendisine, babasının Macar olması ve Macarlarla birlikte Türkiye'ye gelmesinden dolayı olsa gerek, Macarlı Abdullah denildi. Dr. Abdullah Bey Müslüman olduktan sonra bir daha eski ünlü ismini kullanmadı ve ölene kadar ona kucağını açan ikinci

vatanına sadık kaldı¹.

1855 yılında Kırım savaşı başladı. Dr. Abdullah Bey bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu ordusunda hekim olarak görev yaptı. Savaştan sonra İstanbul'a döndü. Önce Gülhane'de, daha sonra Haydarpaşa Hastanesi'nde görev aldı. Dr. Abdullah Bey 1861 yılında askeri hizmete, Kaymakam (yarbay) rütbesi ile alınmış, daha sonra 1867'de Miralay (albay) rütbesine terfi etmişti².

Dr. Abdullah Bey İstanbul'a gelince bilimsel uğraşlarına devam etti. Örneğin 1863'de kendi geliştirdiği bir mikrofotograf cihazını ve ayrıca bitkilerin saklanmasıyla ilgili bir yöntemi Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'ye bildirdi ve buluşlarının incelenmesini istedi. Bu amaçla G. Della Sudda, Mavroyeni ve Mühlig'den oluşan bir komisyon kuruldu. Dr. Abdullah Bey'in bitki korunması ve sergileme yöntemi 1867'de Paris Kongresi'nde bronz madalya ile ödüllendirildi. Bu yıllarda İstanbul ve civarında etomoloji, paleontoloji ve jeolojiyle ilgili çalışmalarına ve bunların sonuçlarını bildirmeğe ve yayınlamağa başladı³.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Doğa Bilimleri Müzesi'ni organize etme görevi 1870'de Abdullah Bey'e verildi. Müze'ye direktör olarak atanan Abdullah Bey ülkemizin bu alandaki ilk müzesini kurdu⁴. 1862'de Mekteb-i Tıbbiye'de Jeoloji ve Mineraloji, 1873'de ise Zooloji dersleri muallimi oldu⁵. Abdullah Bey'in kurduğu müze, 1900'de Darülfünun Fen Fakültesi Jeoloji Bölümü'ne devredildi, ancak müze 1918'de tamamen yok oldu⁶.

Abdullah Bey ülkemizde yaptığı kazılarda 2000 kadar mineralojik örnek derledi ve bunlardan çeşitli taş ve fosil koleksiyonları oluşturdu. 1865 yılından sonra İstanbul boğazında, Arnavutköy-Sarıyer, Yuşa Tepesi- Kanlıca arasında, Bakırköy, Çekmece ve Yarımburgaz dolaylarında, Bursa – Uludağ, Armutlu- Katırlıdağ civarında Jeolojik araştırmalar yaptı ve elde ettiği sonuçları Fran-

sa, İtalya ve Türkiye’de yayınladı. Abdullah Bey bu araştırmaları sırasında topladığı fosillerden 1200 tanesini 1867’de Paris’te toplanan uluslararası fuarda sergiledi ve daha sonra bu fosilleri Paris Doğa Bilimleri Müzesi’ne hediye etti. Fransız hükümeti de, sergilediği bu fosillerle, jeoloji ve paleontoloji bilimine yaptığı katkılardan ötürü Dr. Abdullah Bey’i madalya ile onurlandırdı. Ayrıca bu fosillerden biri dönemin ünlü bilim adamlarından biri olan Verneuil tarafından Cryphaeus d’Abdullahi olarak adlandırıldı⁷. Ancak ne yazık ki Paris Doğa bilimleri Müzesi’ne hediye ettiği o ünlü taş ve fosil koleksiyonu zamanla dağıldı. Yine Askeri Tıbbiye’deki koleksiyonu ise bir tanışma sırasında parçalandı ve değerini yitirdi⁸.

Dr. Abdullah Bey’in Türkiye jeoloji ve paleontolojisine ait yayınlarından başka Fransızca olarak yazdığı notları, muavini Dr. İbrahim Lütfi tarafından “İlmü’l arz vel-maadın” (Jeoloji ve Mineraloji) adı ile Türkçe’ye çevrildi ve 1875’te resimli ve 584 sayfalık bir kitap olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası’nda basıldı. Abdullah Bey Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de 1873 yılından itibaren Tıp Zoolojisi dersleri verdi. Bu konuda Fransızca olarak yazdığı kitap ölümünden sonra Miralay Dr. Ali Raşit Bey tarafından Türkçe’ye çevrilerek 1876’da yayınlandı. “Fenn-i Hayvanat-ı Tıbbiyye” (Tıbbi Zooloji Bilgisi) adlı kitap Mekteb-i Tıbbiye Matbaası’nda 509 sayfa olarak basıldı. Bu kitap zamanın bilgilerini ve Abdullah Bey’in özellikle böcek paraziti olarak bulup tarif ettiği gregarinler ve helmintler gibi omurgasız hayvanlar hakkında değerli bilgiler sunan bir eserdir. Bu parazitler dolayısıyla Hammerschmidt adı zoolojide hala yaşamaktadır⁹.

Abdullah Bey 1868’de Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane’ye üye olarak kabul edildi ve 1872’de başkanlığa seçildi. 1873’de açılacak olan Viyana Fuarı’nın genel komiseri Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane’den, Türkiye’deki sağlık kuruluşlarının tarihini ve o

günkü durumlarını istatistikleriyle yansıtacak, bir rapor hazırlamasını istedi. Bunun üzerine Dr. Abdullah Bey, Zoeros Paşa ve Dr Mordtmann'dan oluşan bir komisyon kuruldu. Bu rapor bir takım zorluklar nedeniyle zamanında yetişemedi. Fakat 1874 yılında *Gazete Medicale d'Orient*'da seri halinde ve bir kısmı da Abdullah Bey'in ölümünden sonra "*İstanbul Sivil Hastaneleri Üzerine Kısa Tanıtma Yazıları*" olarak yayınlandı. Bunlar dokuz hastane hakkında elde edilen tarihi belgeleri de içeren yazılardı¹⁰.

Abdullah Bey 1867 yılında Paris'te toplanan Kızılhaç Sağlık Konferansına Osmanlı Hükümeti adına katıldı. Bu konferansta, savaş yaralılarının yardımına koşan kuruluşların Osmanlı İmparatorluğunda da kurulmasını sağlamak için söz verdi. İstanbul'a döndüğünde bu konuyu ilgililere duyurdu ve Serdar-ı Ekrem (Başkumandan) Ömer Paşa'nın büyük yardımları ve Makro Paşa ile Kırımli aziz Bey'in aracılık girişimleriyle "*Mecruhin ve Merday-ı Askeriyeye İmdad ve Muavenet*" (Yaralı ve Hasta askerlere Yardımcı Kuvvet ve Yardımlar) adında bir dernek kuruldu. Böylece Abdullah Bey'in öncülüğü ile Kızılay'ın ülkemizdeki temeli atıldı ve bundan 10 yıl sonra 1877'de "*Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti*" yani şimdiki adıyla "*Kızılay*" kurulmuş oldu¹¹.

Dr. Macarlı Abdullah Bey yani Karl Eduard Hammerschmidt, 74 yaşında iken çıktığı bir jeolojik araştırma gezisi sırasında geçirdiği apopleksi sonucunda, 30 Ağustos 1874 yılında öldü¹².

Abdullah Bey, yaşamı boyunca, biri Osmanlı, biri Rusya, biri İtalya ve ikisi Avusturya'dan olmak üzere beş nişan aldı ve birçok bilimsel derneğe üye oldu¹³. Türkiye'de yayınladığı iki kitabı haricinde, *Gazete Medicale d'Orient*'da da birçok yazısı yayınlandı. Ayrıca Türkiye dışında da, buraya gelmeden önce ve burada bulunduğu sürede, yayınlanmış birçok yayını vardır.

Abdullah Bey hem yaşarken hem de ölünden sonra Avrupa'da

olduğu kadar, ülkemizde de saygı gördü. Kızılay'a olan hizmetlerinden dolayı Ankara'da Kızılay'da büstü dikildi, Kızılay'ın kuruluşunun 100. yılı olan 1968'de kendisinin ve Serdar-ı Ekrem Ömer Paşanın resimlerini taşıyan bir pul basıldı, ölümünün 90., 100. ve 120. yıldönümlerinde anma toplantıları düzenlendi. Ayrıca Eyüp'te bulunan ve bir yol çalışması sırasında yeri değiştirilen mezarı Kızılay tarafından ölümünün 120. yılında sembolik olarak yeniden yaptırıldı. Ancak aslına uygun olmayan bu sembolik mezar da daha sonra yıkıldı.

Büyük bilim adamımızın değerli anısı önünde saygıyla eğiliriz.

Kaynaklar

- 1- E. K. Unat: "Macarlı Dr. Abdullah Bey (Karl Eduard Hammerschmidt) ve Türkiye'deki çalışmaları". Türkiye Avusturya Tıbbi İlişkileri (İstanbul, 28-29 Nisan 1986) Sempozyumu Bildirileri. Ed.: A. Terzioğlu- E. Lucius. İst., 1987, s.144; E. K. Unat: "Macarlı Miralay Abdullah Bey'in hayatı ve Türk Tıp Zoolojisindeki yeri". Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi, c.: 5, No: 1-2, 1975, s.10; E.K. Unat: "Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki tıbbi zooloji ve parazitoloji hocaları". Acta Neuro-Psychiatrica, Eylül-Aralık 1959, Ocak-Aralık 1960, s.506; A. Merdivenci: "Karl Eduard Hammerschmidt-Abdullah Bey (1799-1874)". Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi, c.: 4, No: 4, 1974, s.355-356
- 2- E.K. Unat: "Macarlı Dr. Abdullah Bey (Karl Eduard Hammerschmidt) ve Türkiye'deki çalışmaları". s.144-145; Z. Özyayın: "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesine göre Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşu". Tıp Tarihi Araştırmaları, No: 4, (1990), s.81
- 3- E. K. Unat: "Macarlı Dr. Abdullah Bey (Karl Eduard Hammerschmidt) ve Türkiye'deki çalışmaları". s.144-145
- 4- A. Merdivenci: "Karl Eduard Hammerschmidt- Abdullah Bey (1799-1874)". s. 356-357
- 5- E. K. Unat: "Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki tıbbi zooloji ve parazitoloji hocaları". s.506-507
- 6- K. Erguvanlı: "Türkiye'de Miralay Dr. Abdullah Beyin jeoloji öğretiminde ve araştırmalarında öncülüğü". Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi, c.: 5, No: 1-2, 1975, s. 26
- 7- K. Erguvanlı: "Türkiye'de jeoloji araştırmalarında jeoloji öğretiminde öncüler". Yeryuvarı ve insan., c.:4, No: 1, 1979, s.6-7
- 8- B. N. Şehsuvaroğlu: "Askeri Tıbbiye öğretmenlerinden Muallim Dr. Macarlı Abdullah Bey (1799-1874)". Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi, c.: 5, No: 1-2, 1975, s. 31-32
- 9- A. Merdivenci: "Karl Eduard Hammerschmidt- Abdullah Bey (1799-1874)". s. 357-359
- 10- E. K. Unat: "Macarlı Dr. Abdullah Bey (Karl Eduard Hammerschmidt) ve Türkiye'deki çalışmaları". s. 149
- 11- A. S. Ünver: Tıp Tarihi Yıllığı II. İst., 1983, s.76-80; F. N. Uzluk: "Türkiye Kızılay Cemiyeti'nin Kuruluşu'na kısa bir bakış". I. Milli Kızılay Konferansı 11-13 Haziran 1964. Ankara, s. 9-17; A. Terzioğlu:

"*Şimdiye kadar bilinmeyen kaynaklar ışığında Dr. Macarlı Abdullah Bey'in Tababete ve Kızılay'ın kuruluşuna katkıları*". Acta Turcica Historiae Medicinae II. Ed.: A. Terzioğlu- E. Lucius. V. Türk Avusturya Tıbbi İlişkiler Sempozyumu Bildirileri (5 ekim 1994). İst., 1995, s. 20-22; E. K. Unat: "*Macarlı Dr. Abdullah Bey (Karl Eduard Hammerschmidt) Türkiye'deki çalışmaları*". s. 146-147; E. K. Unat: "*Macarlı Miralay Abdullah Bey'in hayatı ve Türk Tıp Zoolojisindeki yeri*". s. 12-13

12- E. K. Unat: "*Macarlı Miralay Abdullah Bey'in hayatı ve Türk Tıp Zoolojisindeki yeri*". s. 11

13- A. Terzioğlu: "*Şimdiye kadar bilinmeyen kaynaklar ışığında Dr. Macarlı Abdullah Bey'in Tababete ve Kızılay'ın kuruluşuna katkıları*". s.23

HİLÂL-İ ÂHMER'İN KURULUŞ BELGESİ TAAHHÜTNAME

“İstanbul’da, Osmanlı İmparatorluğunun yaralı kara ve deniz askerlerine yardım için bir derneğin kurulması maksadı ile geçici bir komitenin teşkili ile ilgili olarak biz aşağıdaki imza sahipleri;

İstanbul’da, bir Yaralılara “*Yardım Derneği*”nin kurulması için geçici bir komitenin teşkili ile ilgili olarak haşmetmeapları Ömer Paşa’ya takdim olunan teklifi ve teklif olunan esas nizamnamele-ri, Paris’teki “*Yaralılara Yardım Dernekleri Raporu*” ve Kongrenin 19 Ağustos 1867 tarihli tekliflerini,

Haşmetli Sultan Abdülâziz’in 22 Ağustos 1864 tarihli Cenevre Milletlerarası anlaşmasına iltihakını beyan eden ilk Avrupa hükümdarlarından biri olmasını,

Hükûmetlere ve yaralı askerlere durumlarının tahfifinde münâkaşa edilmez avantajlar sağlayan, genel olarak adı geçen İsviçre Sözleşmesini ve özel olarak da “*Yaralılara Yardım Milletlerarası Dernekleri*”nin karşılıklı yardımlarının ameli faydasını,

Osmanlı hükûmetinin, bir harp halinde böyle faydalı karşılıklı bir yardımı yani, sağlık servislerinin, hastanelerin, ambulansların ve yaralı esirlerin tarafsızlığına iştirâke hak iddia edebilmesi ve bundan başka bütün diğer memleketlerin, bütün Milletlerarası derneklerinin karşılıklı ve faal bir yardımına güvenebilmesi için, 22 Ağustos 1864 tarihli diplomatik sözleşmenin sadece tasdik

olunmasının kifayet etmeyeceğini ve tatbik mevkiine konulması gerektiğini,

Ve nihayet Türkiye’de böyle bir derneğin mevcudiyetinin bütün Avrupa’ya, hükûmetin ve halkını insanlığın gelişmesine ve sağlık hizmetlerinin ıslâh olunmasına alâkasını gösterecek ve aynı zamanda Osmanlı imparatorluğu için mütakabiliyet hakkını ihdas edecek olmasını nazarı itibare alarak;

İstanbul’da yaralılara yardım merkezi ve milletlerarası bir derneğin kurulması için geçici bir komitenin teşkilini destekleyeceğimizi beyan ederiz. Haşmetmeap Ömer Paşa’nın himayesinde ekselansları Marko Paşa’nın fahrî başkanlığında ve Cenevre Milletlerarası Merkez Komitesinin vekili, geçici Genel Sekreter **Dr. Abdullah Bey**’in teklifleri üzerine böyle geçici bir komiteyi teşkil etmeye amâde bulunduğumuzu beyan eder ve Haşmetmeap Ömer Paşa’dan Avrupa’nın bütün memleketlerinde mevcut olanlara benzer şekilde İstanbul’da Osmanlı İmparatorluğu için Yaralılara Yardım Merkez Derneği’nin kat’i olarak kurulması hususunda yüksek hükûmet nezdinde tavassutta bulunmasını rica ederiz.”

İstanbul, 11 Haziran 1868

Haşmetmeap Serdar-ı Ekrem, Ordular Kumandan ve İmparatorluk Hassa Ordusu Başkumandanı Ömer Paşa'nın himayesinde ve Osmanlı Orduları Askerî Sağlık Servisleri Genel Müfettişi General Marko Paşa'nın geçici başkanlığında.

Ömer Paşa: Serdar-ı Ekrem Hazretleri'nin himayesi altında Genel Kurmay Başkanı/ve İmparatorluğunun Muhafız Komutanı

Marko Paşa: Teftiş ve Karar Generali. Geçici Başkan ve Osmanlı Ordusunun da Sağlık Hizmet Generali.

Katılım Sırasına göre Geçici Komitenin Üyeleri:

Dr. Salih Bey: Albay, askeri sağlık komisyon üyesi, askeri sağlık servisinin 1. Müfettişi.

Dr. Z. de Castro: Haydar Paşa Hastahanesi'nde Şef Doktor.

Dr. Mehmet Bey: Albay, Gümüşsuyu Hastahanesi'nde Şef Doktor.

Fezey Paşa: Tuğgeneral.

Dr. Faik Bey: Albay, tıp okulunda Prof.

Dr. Perahi Bey: Albay ve askeri sağlık servisinin 2. Müfettişi, Sağlık Komisyonu Üyesi.

Dr. Emin Bey: Albay, İmparatorluk Şef Doktoru.

Dr. Etly Bey: Albay, Seraskerat Hastahanesi'nde Kurmay Doktor.

Ekrem Paşa: Devlet Şûra Üyesi (Yüksek Hükümet Meclisi)

Dr. Belisaire Bey: Yarbay, Haydarpaşa'da kurmay Doktor.

Dr. Miltiade Bey: Albay, Haydarpaşa'da Kurmay Doktor.

Dr. Pascal Bey: Albay, Haydarpaşa'da Kurmay Doktor.

Dr. Constantin Limonides Bey: Yarbay, Kurmay Doktor.

Dr. Marasch Bey: Yarbay, Kurmay Doktor.

Dr. İskender Bey: Yarbay, Kurmay Doktor.

Cost Arthropouls: Ticaret Bakanlığına bağlı.

İskender Bey: Kamu Çalışma Bakanlığına bağlı Yarbay.

Dr. Nicolahi Bey: Yarbay, Kurmay Doktor.

Dr. Sotto: Avusturya Büyükelçiliğinde Doktor.

Dr. Navrogeni: Tıp okulunda Profesör

Mr. Halbert: Özel

Mr. Kurlander: Tüccar.

Dr. Abdullah Bey: Albay, İmparatorluk Hastahanesi'nde Kurmay Doktor.

Dr. Abdullah Bey, Albay Osmanlı İmparatorluğu için yaralılara yardım Kuruluşu Komitesinin geçici Genel Sekreteri.

Asıl gibidir. 20 Haziran 1868

DR. ABDULLAH BEY HAKKINDA LİTERATÜR

Prof. Dr. Zuhal Özeydin

DİNÇ, Gülten

Karl Eduard Hammerschmidt Alias Abdullah Bey (1800-1874), A Hungarian and Turkish physician in the 19th century. 38. Uluslararası Tıp Tarihi 2002 Kong. bildirileri, Ed. N Sarı ve ark. Türk Tarih Kurumu yay. XXVI.Dizi-Sayı 14a, c. II, s. 1101-1105, Ankara 2005 (J Honti ile)

MERDİVENÇİ, Ahmet

Karl Edward Hammerschmidt-Abdullah Bey (1799-1874). Cer. Tıp Fak. Derg. 5(4): 348-361, 1974

TERZİOĞLU, Arslan

Macarlı Dr. Abdullah Bey (Karl Eduard Hammerschmidt) ve Türkiye'deki çalışmaları. Türk Avusturya Tıbbi İlişkileri, Arkeoloji ve Sanat yay. Yay: A Terzioğlu-E Lucius, s. 143-150, İst. 1987

Şimdiye kadar bilinmeyen kaynaklar ışığında Dr. Macarlı Abdullah Bey'in tababete ve Kızılay'ın kuruluşuna katkıları (The Contributions of Dr. Abdullah Bey to medicine and to the establishment of Red Crescent in light of sources unknown up

to today). *Kızılay Derg.* 28(164): 27-32, 1994 *Türk Tıp Tarihi Yıllığı*(*Acta Turcica Historiae Medicinae* (2)), yay. haz. A Terzioğlu-E Lucius, (2): 13-23, 24-39, 1995

Dr. Macarlı Abdullah Bey'in tababete ve Kızılay'ın kuruluşuna katkıları. *Türk Dünyası Tarih Kültür Derg.* (241): 23-31, 2007

Yeni bulunan belgeler ışığında Kızılay ve Kızılay'ın hastabakıcı ve hemşire eğitiminde oynadığı rol (Red Crescent and its role on the training of nurses and attendants in view of recently found documents). *Türk Tıp Tarihi Yıllığı* (*Acta Turcica Historiae Medicinae*), yay. A Terzioğlu-E Lucius, (3): 226-235, 1996

UNAT, Ekrem Kadri

Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey'in hayatı ve Türk tıp zoolojisindeki yeri. *Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Derg.* 5(1-2): 7-18, 1975

Osmanlı İmparatorluğunda Fransızca tıp öğretimi ve Türkiye Cumhuriyetinde İngilizce yüksek öğretim. *Cerrahpaşa Tıp Bült.* 5(4): 219-233, 1972

Osmanlı İmparatorluğunda Fransızca tıp öğretimi ve etkileri. *Dirim* 52(1-2): 65-71, 1977

Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransızca tıp öğretimi ve etkileri. VIII. *Türk Tarih Kong.* 1291-1296, 1981

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin son yılı. *Cer. Tıp Fak. Derg.* 15(1): 171-182, 1984. *Dirim* 59(1-2): 25-34, 1984. (3-4): 72-81.

Bir zamanlar bir Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane vardı. *Tıp Yolunda Cerrahpaşa*, 85: 19-20, 1985

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye 1867-1909 (Sivil Tıp Mektebi). İÜ *Cer. Tıp Fak. Yay. No: 3598/155, İst. 1990* (M Samastı ile)

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye. 1. Türk Tıp Tarihi 1988 Kong. bildirileri, Türk Tarih Kurumu yay.VII. Dizi Sa. 131, s. 113-126, Ankara 1992

METİNTAŞ, Mustafa Yahya

Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a dönüşüm. 1. Uluslararası 10. Ulu-sal Türk Tıp Tarihi 2008 Kong. bildirileri, Ed. AD Erdemir ark. c. 2, s. 1656-1665, 2008 (ÖŞ Elçioğlu ile)

SARI, Nil

Dermatoloji ve Hilal-i Ahmer'e Katkılarıyla Celal Muhtar Özden 1865-1947 Nobel Medicus, 2(3): 42-43, 2006 (E Karlıkaya-ÜZ Belbez-AD Ataman- İ Topçu- E Karlıkaya- E Vatanoğlu- F. Gündoğdu, ÜE Kurt-N Kınık ile)

I. Dünya Savaşı'nda Hilâl-i Ahmer Aşhanesi ve Dr. Celal Muhtar Özden. Uluslararası VI. Üsküdar Sempozyumu, 6-9 Kasım bildirileri, c. II, s. 583-604, 2008

TUCKER, Ernest

Osmanlı modernleşmesinde Kızılay'ın rolü Hilal-i Ahmer Cemiyeti. Toplumsal Tarih (151): 32-37, 2006

UÇAR, Muharrem

1912 yılında yayımlanan bir belge ışığında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşı'nda yürüttüğü sağlık hizmetleri. 8. Türk Tıp Tarihi 2004 Kong. bildirileri, Türk Tıp Tarihi Kurumu yay. s. 367-374, İst. 2006 (A Ataç ile)

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nce altın madalya ile taltif edilenler. 8. Türk Tıp Tarihi 2004 Kong. bildirileri, Türk Tıp Tarihi Kurumu yay. s. 375-381, İst. 2006 (A Ataç-N Aray ile)

ADA, Turhan

Dr. Adnan Adıvar ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti. Türk Dünyası Tarih Kültür Derg. (224): 49-55, 2005

ELÇİOĞLU, Ömür Şaylıgil

Hilal-i ahmer'den Kızılay'a dönüşüm. 1. Uluslararası 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi 2008 Kong. bildirileri, Ed. AD Erdemir ark. c. 2, s. 1656-1665, 2008 (MY Metintaş ile)

CEMAL, H

Hilâl-i Ahmer idare heyeti ile Celâl Muhtar 650000 muhacire neler yaptılar. Kızılay Celâl Muhtar Sayısı, No: 26, Aralık 1947

İZGÖER, Ahmet Zeki

Osmanlı'nın yıkılışı öncesinde Hilâl-i Ahmer yardımları ve Dr. Ensarî'nin faaliyetleriyle ilgili bazı notlar. Yeni Tıp Tarihi Araş. (8): 17-32, 2002

OKUTAN, Yahya

Osmanlı-Türkiye Hilâl- i Ahmer dergilerinin analitik bir incelemesi. Yüksek lisans tezi. İÜ Sağ. Bilimler Ens. Deont.ve Tıp Tarihi Anab.D. Danışman: Z Özeydin, İst. 1998

Osmanlı-Türkiye Hilâl-i Ahmer dergilerinin sistematik incelemesi (1921-1928) (I. Bölüm). Yeni Tıp Tarihi Araş. (6): 169-236, 2000

Osmanlı-Türkiye Hilâl-i Ahmer dergilerinin sistematik incelemesi (1921-1928) (II. Bölüm). Yeni Tıp Tarihi Araş. (7): 245-326, 2001

Osmanlı-Türkiye Hilâl-i Ahmer dergilerinin sistematik incelemesi (1921-1928) (III. Bölüm). Yeni Tıp Tarihi Araş. (8): 275-346, 2002

ÖZAYDIN, Zuhâl

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Sâlnâmesine göre Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşu. Tıp Tarihi Araş. (4): 70-89, 1990

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Trablusgarb'da açtığı hastaneler. 1. Türk Tıp Tarihi 1988 Kong. bildirimleri, Türk Tarih Kurumu yay.VII. Dizi Sa. 131, s. 87-91, Ankara 1992

Türk hemşireliğine Osmanlı Hanımefendilerinin ve Hilâl-i Ahmer (Kızılay)'in desteği. Sendrom 4(3): 66-78, 1992 (N Sarı ile)

Dr. Besim Ömer Paşa ve kadın hastabakıcı eğitiminin nedenleri I. Sendrom 4(4): 10-18, 1992 (N Sarı ile)

Dr. Besim Ömer Paşa ve kadın hastabakıcı eğitiminin nedenleri II. Sendrom 4(5): 72-80, 1992 (N Sarı ile)

Kadın Hastabakıcılar ve Osmanlı toplumunda uyandırdığı yankılar. Sendrom 4(8): 6-15, 1992 (N Sarı ile)

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve hemşirelik eğitimi. Bursa Tıp Tarihi Günleri Sempozyumu 14-15 Mayıs bildiri özetleri Türk Tıp Tarihi Kurumu yay. 2, İst. 1992 (N Sarı ile)

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin sağlık ve sosyal yardıma katkıları. 2. Türk Tıp Tarihi 1990 Kong. bildirimleri, Türk Tarih Kurumu yay. VII. Dizi-Sayı 131a, s. 161-171, Ankara 1999 (N Sarı ile)

Osmanlı Devletinde sağlık ve sosyal cemiyetler ve hemşirelik. T. C. Sağlık Bakanlığı Tarafından Düzenlenen Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu bildirimleri, s. 233-248, Ankara 2000 (N Sarı ile)

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşu ve çalışmaları. Türkler Ansiklopedisi, Ed.: K Çiçek, S Koca, 13: 687-698, 2002

The establishment and activities of the ottoman red crescent society. History of Medicine Pharmacology Veterinary Medicine In Anatolia and Turkic Cultures, Ed. N Sarı, 38th International Congress on History of Medicine, s. 185-198, İst. 2002

PAMUKCİYAN, Kevork

Hilâl-i Ahmer kurucusu Dr. Dikran Paşa. Tarih ve Toplum (134): 19-22, 1995

POLAT, Mehmet

Hilâl-i Ahmer Teşkilatının Kuruluşu ve Teşkilatlanması. Yüks.L. tezi. Fırat Üniv. Sos. Bilimler Ens. Tarih Anab.D. Elazığ, 2007. Danışman: E Açıkse

ÜNVER, Süheyl

Birinci Cihan Harbindeki Hilâl-i Ahmer aşhaneleri. Ankara. 1964. Kızılay Derg. (13-14), 1964'den ayrı bs.

Hilâl-i Ahmer'in 1910-1918 seneleri arasında kurduğu hastaneler. Tıp Tarihimiz Yıllığı I, s. 75

Hilâl-i Ahmer'in kuruluş, inkişafı ve hizmetleri tarihi üzerine. Tıp Tarihi Yıllığı II, s. 74-86, 1983

Mülkiye Tıbbiyesinin Tıp Fakültesi adını alması ve Askeri Tıbbiye ile birleşmesi. Dirim 47(11): 519-523,1972

YILDIRIM, Nuran

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti. İst. Ansiklopedisi (4): 72-73, 1994

ALİ PAŞA

Hilâl-i Ahmer. Sıhhat Almanakı s. 72-74, 1933

Hilâl-i Ahmer hastabakıcı hemşireler mektebi. Sıhhat Almanakı s. 75-79, 1933

ARIKAN, Ayten

Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a. 6. Türk Tıp Tarihi Kong. 22-24 Mayıs 2000 bildiri özetleri, s. 6, İzmir 2000

ATAMAN, Ahmet Doğan

Cumhuriyet döneminde Kızılay adını alan dernek: Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin filatelik değerlendirilmesi. Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938) bildirimleri, Ed.M Mutluer-E Akçiçek. Ege Üniv. Edebiyat Fak. yay. s. 481- 484, İzmir 2009

ÖZCAN, Leyla

Türk Kızılay Müessesesinin Milletlerarası Kızılhaç ile olan münasebetleri. Hukuk Fakültesi Mecm. 30(3-4), 1965

BULUT, Taner

Tek parti dönemi halk sağlığı alanında örnek bir uygulama: Kızılay gençlik ve sağlık kampları. 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi 2008 Kong. bildirimleri, Ed. AD Erdemir ark. c. 2, s. 1059-1060, 2008

ÇANLI, Mehmet

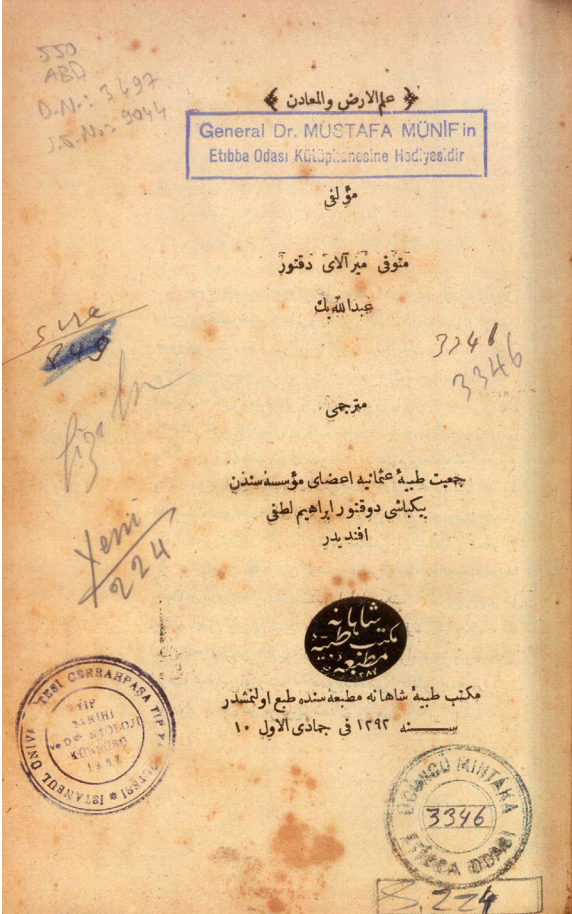
Trakya'nın Yunan işgalinden tahliyesi sonrasında Kızılay'ın buradaki sağlık hizmetleri (1922-1924). Tıp Tarihi Araştırmaları (16): 102-109, 2009

GİRAY, Saip

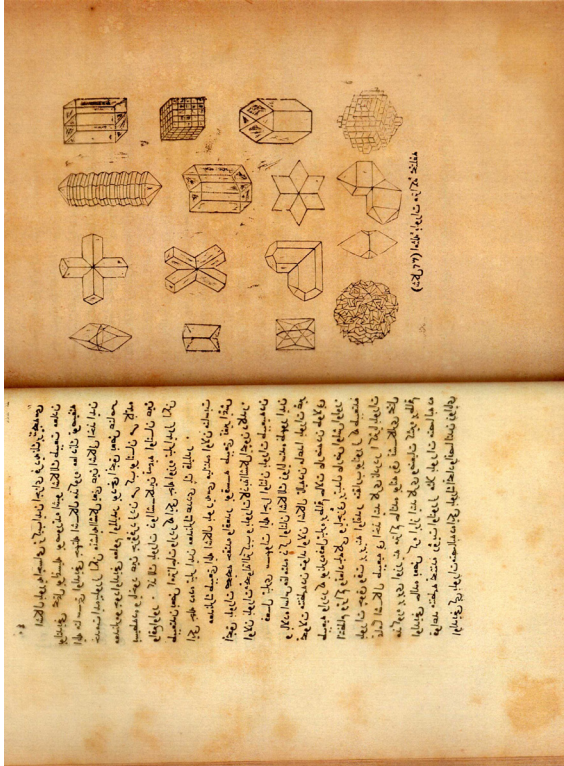
Trablus Harbinde Kızılay. Dirim 30(11-12): 484-487, 1955

GÜRAN, Nihat Sezai

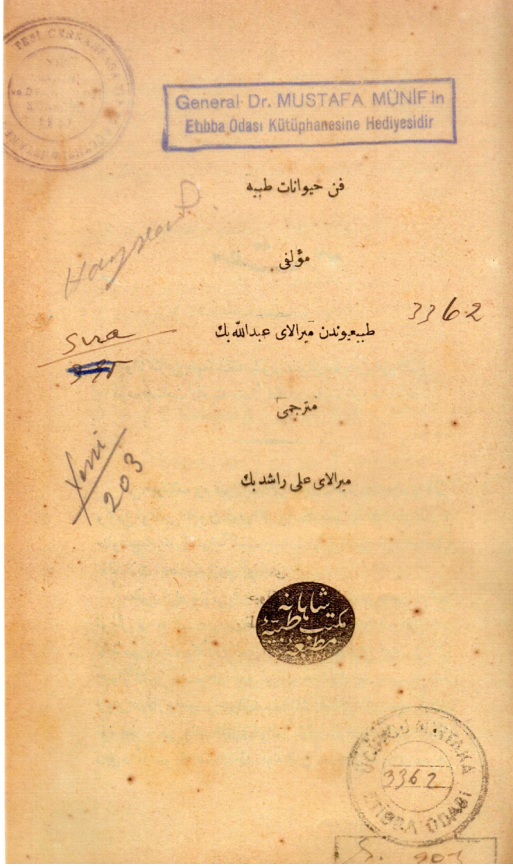
Trablus Harbinde Kızılay'ın yardımcıları. Dirim 31(1-2): 39, 1956
Kızılay'ın (The Turkish Red Crescent) 100. Kuruluş yılı anısına

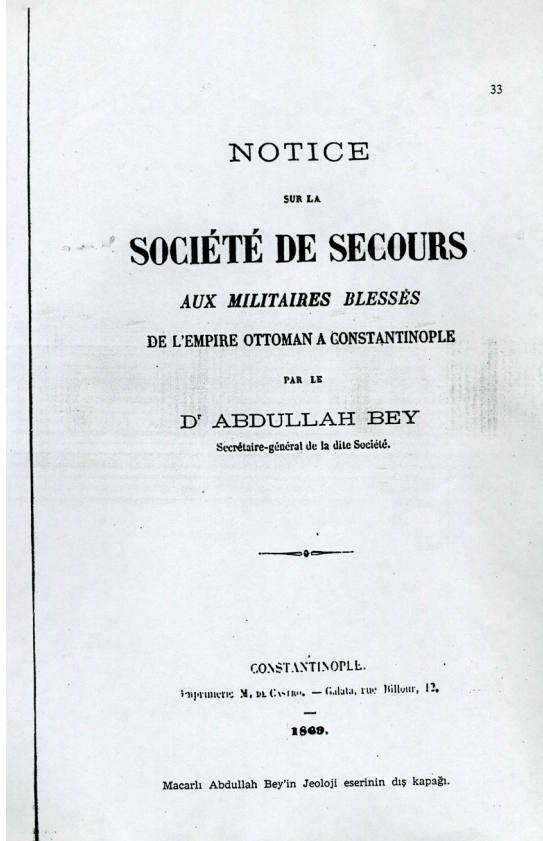
Macarlı Abdullah Bey'in (Hungarian Abdullah) Mineraloji ve Jeoloji (Minerology and Geology) kitabı

Dr. Abdullah Bey'in Jeoloji ve Mineraloji kitabından bazı fosil ve mineral çizimleri

Macarlı Abdullah Bey'in Zooloji (Medikal Zooloji) kitabı

Abdullah Bey'in kurucusu olduğu Aid and Help for the Wounded in Sick Soldiers
Derneği hakkında yayınladığı kitap

Doktor Abdullah Bey'in Ankara Kızılay'daki heykeli
(Malesefbugün kaybolmuştur.)

Kızılay'ın (The Turkish Red Crescent) 100. kuruluş yılı anısına bastırılan ve üzerinde Dr. Abdullah Bey ve Serdar-ı Ekrem (Commander-in-chief) Ömer Paşa'nın (Pascha) resmi bulunan pul.

